

KÖZÉPKORI TEMPLOM ÉS TEMETŐ KAPOSVÁR HATÁRÁBAN

(ELŐZETES JELENTÉS A LELETMENTŐ ÁSATÁSRÓL)

Kaposvár határában a 61. sz. út építése során középkori lelőhely került elő. A területen 1977. június 15-től november 1-ig leletmentő ásatást végzett az SMMI (1. sz. rajz).

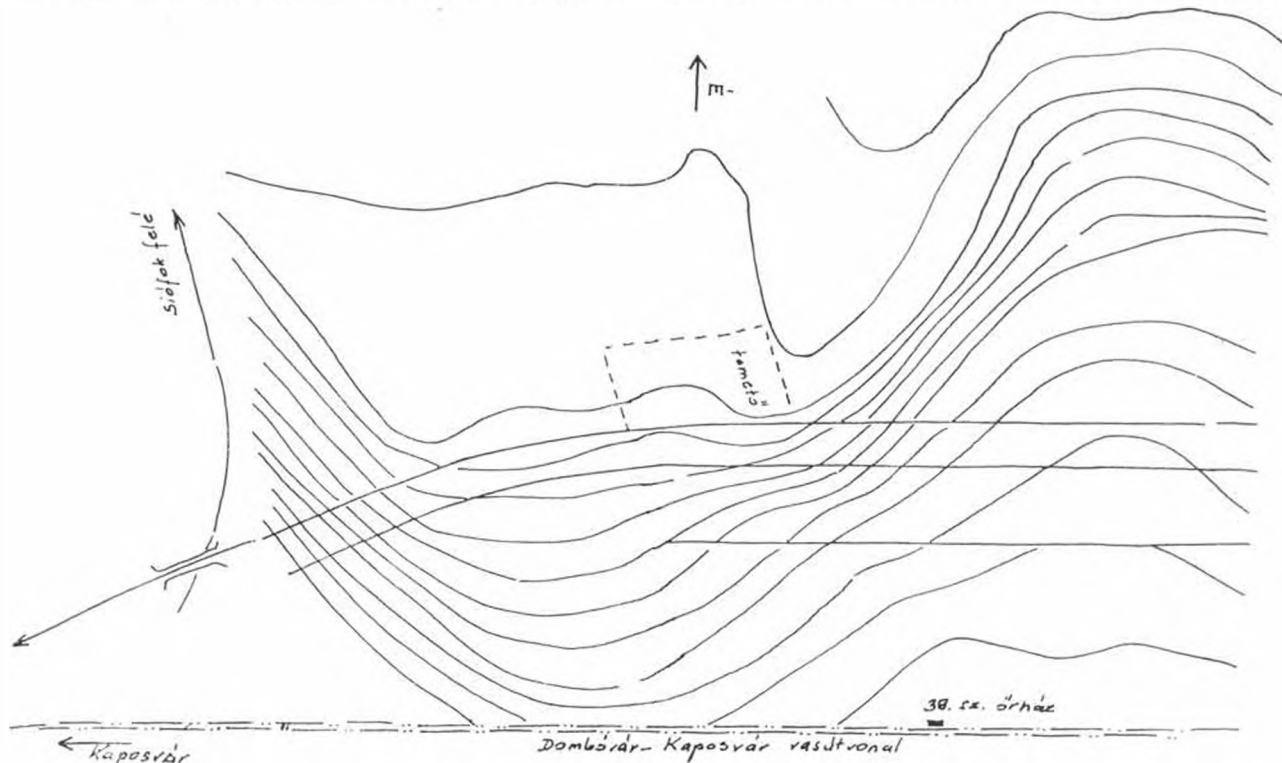
Az ásatást dr. Mesterházy Károly, az MNM régésze és Bárdos Edith, az SMMI munkatársa vezette. Ez idő alatt feltárára került az elpusztult templom helye, a templom körüli temető 694 sírja, az osszarium maradványa (1. sz. kép), valamint a település szélén 2 kemma. Az utóbbi két objektum feltárását Albeker Mária, a Műszaki Múzeum munkatársa végezte. A feltárt terület nagysága kb. 1010 m² (2. sz. kép).

I. A TEMETŐ

A feltárt temető rész 694 sírja hozzávetőleges számítás szerint a fele az eredeti temetőnek (2. sz. rajz). Az

elhordott domborzat nagyságából ítélve, s annak alapján, hogy elmondás szerint már az út túlsó oldalán is kerültek elő csontvázak, feltehetően ugyanennyi csontvázat elpusztítottak. A domb csaknem legmagasabb pontján egy kb. 10x15 m²-nyi területen téглаomladék jelezte az egykori templom helyét. A temető hosszanti tengelye K–Ny-i irányú, egybeesik a templom tájolásával. A temető formája feltehetően hosszán elnyúlt ovális alakú volt. Az eddig feltárt terület hosszanti K–Ny irányú tengelye 55 m, szélessége 24 m (3. sz. rajz). A Ny-i részen egy 12 m szélességű szakaszon megkaptuk a temető legszélső sírsorát. Ezen a részen temetőárok vagy kerítés nem határolta a temetőt. A temető egészére jellemző a templom körüli temetők zsúfoltsága, a sírok egymásra rétegződése.¹

Az egymásra temetkezés következtében a sírgödör ásásakor megsértik, átvágják a sírokat. Érdekes össze-

1. sz. rajz. Kaposvár, 61. sz. út. Szintvonalas térkép a lelőhely feltüntetésével. — Zeichnung 1. Kaposvár, der Weg N°. 61. Landkarte mit Niveaulinie und Darstellung des Fundortes.

1. MÉRI I.: Középkori temetőink feltárásmódjáról. Erdélyi Múzeum. XLIX. kötet. 1944. 1–4. füzet. Szerk.: SZABÓ T. A. 91. old.

1. sz. kép. Az osszárium leszakadt délnyugati támpillére. — Bild 1. Der herabgestürzte Stützpfiler des Ossariums.

hasonlítani, hogy különböző időszakokban hogyan bánnak az ily módon megsértett anonym-halott csontjaival. A XI–XII. századi sírátvágásoknál a kidobott csontváz csontjait összegyűjtik, s az újonnan eltemetett lábához helyezik egy csomóban² (3. sz. kép). A későbbiekben már kevésbé törődnek a megbolygatott váz csontjaival, nem fordítanak nagy gondot a visszatemetésükre. Osszáriumot a XVI. század elején építettek.

A templom közelében különösen nagyfokú zsúfoltságot figyelhetünk meg. Általános a sírok átvágása, sok a bolygatott csontváz. A temető nyugati szélé felé közeledve csökken a rátemetkezések száma, s a XVII., XVIII., XIX., XX. sz. szelvényekben már egyrétegű temető rész jelentkezik (2. sz. rajz). Ezen a részen 6 sírsort figyelhetünk meg. A sírok szabályos sorokba rendeződnek, a sírsorokon belül összetartozó temetkezések különíthetők el (4. sz. rajz). Feltételezésünk szerint a temető legkorábbi szakaszához tartoznak az 1. sz. templomhoz igazodó korai sírok, valamint a temetőnek az egyrétegű része.

A sírok tájolásban a templom irányát követik, s attól kisebb-nagyobb eltérések mutatkoznak. Kivételt képeznek a 101., 132., 276. sz. sírok, melyek É–D irányúak, valamint az 563. sz. sír, amely a temető egyetlen Ny–K irányú sírja. A templom helyébe való betemetkezéseknél általános volt a koporsó használata. A templom körüli temetkezéseknél nem találtuk koporsó nyomát. Felsőbb rétegekben a sírgödör beásásának foltját sem lehetett megfigyelni a téglatörmelék talajban. Az al-

2. sz. kép. A temető nyugati szélé. XII. sz.-i temetkezések. — Bild 2. Der westliche Rand des Friedhofs. Leichenbestattungen im XII-ten Jahrhundert.

3. sz. kép. A sírgödör ásásakor megsértett csontváz összekupacolt csontjai (647. sz. sír). — Bild 3. Die angehäuften Knochen des bei der Ausgrabung des Grabes verletzten Skeletts.

sőbb rétegekben viszont, valamint a Ny-i részen jól kivehetők voltak a sírgödör formái.

A 403., 404., 595., 610. sz. sírok esetében érdekes sírfolt volt megfigyelhető. A sárga agyagban jól kirajzolódott a szokatlan formájú sírfolt: egy „múmia”-szerű beásás nyoma (4. sz. kép). A sírgödör alig 2–3 cm-rel szélesebb a csontváznál. Követi a fej formáját, nyaknál összeszűkül, majd vállnál ismét kiszélesedik. A láb felé fokozatosan elkeskenyedő, legömbölyített formában végződik. A sírgödör szélességét tekintve 2–3 cm-rel szélesebb, mint a benne levő csontváz. A karok könyökben enyhén behajlítva, kezek a medencében (5. sz. rajz). Ezekből a sírokból a XI–XII. századi S-végű hajkarikák kerültek elő mellékletként. A későbbi időben (XIII–XIV. század) gyakoribbá, majd a XV–XVII. században általánossá vált a koporsó használata. A koporsók általában deszkalapokból összeszegelt ládák. Koporsópánt mindössze egyetlen sírból, a 38. számúból került elő (6. sz. rajz).

A korai, koporsó nélküli temetkezés másik, s általános formája a temető egyrétegű részén figyelhető meg (5. sz. kép). Itt a sírgödörök legömbölyített sarkú téglalapalakúak. A halottat általában a test mellett szorosan nyújtott karokkal temették el. Koporsó nyoma egy esetben sem figyelhető meg. Az 1. sz. templom helyébe betemetett csontvázak esetében viszont mind-egyiknél jól látható a koporsó nyoma. Ezek kései, a XIV. század végétől a XVI. század elejéig történt temetkezések (6. sz. kép). A VIII. sz. szelvény 101. sz. sírja, melynek halottja arccal D-re néz, egy fatömbből faragott koporsót tartalmazott.

Előkerültek téglasíros temetkezések nyomai is. Egyetlen sír volt, melyet egyértelműen annak nevezhetünk, a 264. sz. sír. A fiatal leányka csontvázat oldalára állított téglák keretezték (7. sz. kép). Több esetben találtunk fejnél vagy lábánál 1–2 téglát, valamint a csontváz egyik oldalán oldalára állított téglasort (326. sz. sír). Hasonló esetek előfordulnak késő Árpád- és középkori temetőinkben.³ A temető nyugati részén, az egyrétegű temetkezések között fiatal csikó É–D irányú sértett csontvázmaradványa található. (A gépek sértették meg.) (276. sz. sír, 8. sz. kép.)

A csontvázak helyzetét illetően megállapítható, hogy az alsó rétegek korai sírjaiban, valamint az egyrétegű temetőrészen – tehát a XI–XII. századi temetkezéseknél – a halottat általában a test mellett nyújtott karokkal helyezték a sírba. A későbbi temetkezéseknél döntővé válik a kezeknek a mellkason való keresztbehelyezése vagy egymásra helyezése, a kezek összekulcsolása. Előfordulnak olyan esetek is, mikor a halott csaknem a hasán fekszik, s enyhén zugarított, behajlított lábakkal (284. sz. sír). A babona szerint a hasrafektetést kolera ellen alkalmazták.⁴

A XII. és a XIV. sz. szelvényben a 245., 255., 534., 550. sz. sírokban kettős temetkezést figyelhetünk meg (anya gyermekével). A beásás foltjában ugyancsak vannak sírok, melyek 2 halottat tartalmaznak. Két esetben fiatal, pár hónapos magzat csontjaival találkoztunk a sírban (43. sz. sír).

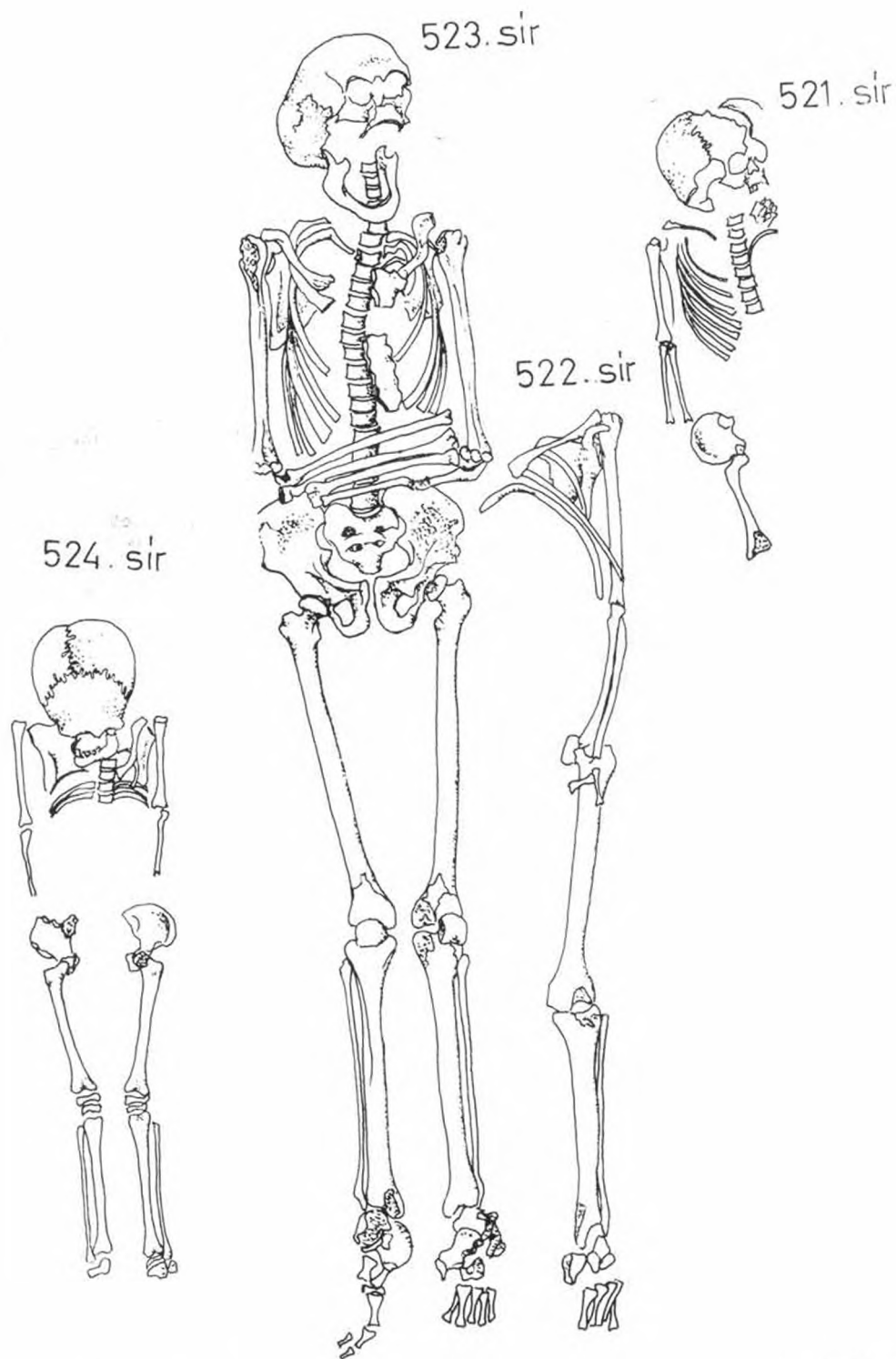
A VII. sz. szelvény ÉNy-i sarkában jól kivehető koporsónyom volt megfigyelhető. A sírban egy fiatal nő csontváza feküdt, könyökben behajlított karokkal, alkarcsonatok a testre helyezve vízszintesen. Szülés közben halt meg, a jól fejlett magzat csontjai a medencében. A csontváz jobb lábfeje alatt vas sarló, bal lábához állítva kis füles agyagkorsó volt (9. sz. kép). Koponyájánál bronz hajtű került elő. Mindkét melléklet – a sarló és az edény sírbahelyezése – a pogány temetkezési szokásokhoz köthető. A sarló sírbatétele már az avar és IX. századi, majd későbbi magyar temetőinkben is előfordul.⁵ Jelen esetben sem praktikus célok (puffadás ellen), sem munkaeszköz mivolta nem magyarázza a sírbatétel okát,⁶ mindenkép-

3. TOPAL J.: Árpád-kori temető és templom Cegléd–Madarászhalmon. *Studia Comitatus* 1. 70. old.

4. SZTANCSEK J.: Privigye vidékén gyűjtött babonák. *Ethnographia* XX. 296. old.

5. ERDELYI I.: Avarkori sarlók a Kárpát-medencében. *Ethnographia* LXXXVI. (1975), 153–163. old.

6. KRÁLOVANSZKY A.: Kora Árpád-kori mezőgazdasági eszközök a Közép–Duna-medencéből. *Mezőgazdasági Múzeum Közleményei* 1962. 119. old.

1. sz. rajz. Sírcsoport a XVII. sz. szelvényben. – Zeichnung 4. Gräbergruppe in dem Durchschnitt N°. XVII.

4. sz. kép. A „múmia”-alakú sírgödör (VII. sz. szelvény). – Bild 4. Die „Mumie”-förmige Grube eines Grabes. (Durchschnitt N°. VII.).

pen babonás hiedelemre vezethető vissza, rontáselhárító szerepe lehetett.⁷

A sírok mellékletek szempontjából viszonylag gazdagnak mondhatók. A 694 sír közül 162 sír tartalmazott leletet. A sírokból származó mellékletek száma 460. A halottakkal eltemetett tárgyak a korai századok ékszer-, haj- és ruhaviselési divatját vetítik elénk. A sírok leggyakoribb lelete az ún S-végű hajkarika. A koponya mellett, általában a fül tájékán, a csecsnylványhoz tapadva kerülnek elő. Az egyszerű és olcsó ékszer nagyfokú közkedveltségét bizonyítja, hogy e sokat vitatott tárgy⁸ nagy számban fordul elő az általunk feltárt temetőrészen. Az előkerült példányok többsége ezüstből készült. Több típusa előfordul, a kisméretű, bronzszáלבól hajlított sima S-végűektől a nagyméretű, vastag ezüsthuzalból hajlított, szélesre kalapált, bordázott S-végűekig (10. sz. kép). Az 524. sz. sírban egy díszített változata feküdt a koponya két oldalán. A bronz hajkarikára egy vékony bronzlemezből kúpala-

5. sz. rajz. A „múmia”-alakú sír rajza. – Zeichnung 5. Die Zeichnung des „Mumie”-förmigen Grabes.

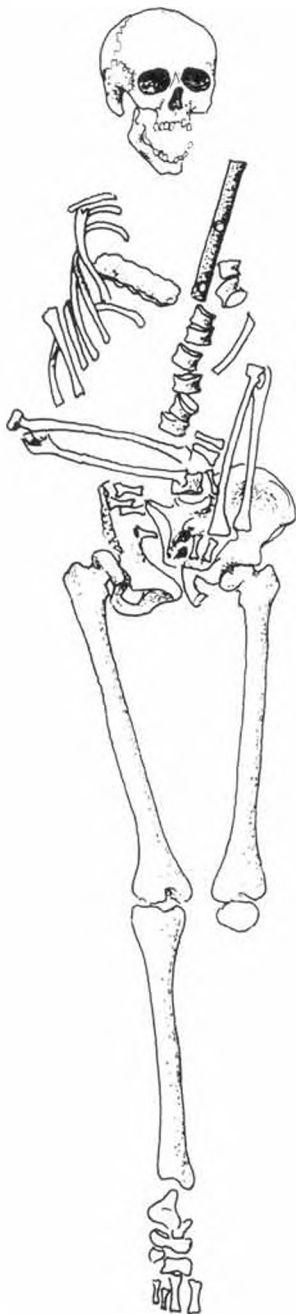
7. LASZLO GY.: A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944. 473. old.

8. KRALOVÁNSZKY A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika etnikumjelző szerepéhez. AE, 83. (1956), 206–212. old.
KRALOVÁNSZKY A.: Adatok az ún. S-végű hajkarika kialakulásának és időrendjének kérdéséhez. (Studia Slavica 4., 1958.) AE, 84. (1957), 175–186. old.

MESTERHAZY K.: Az S-végű hajkarika elterjedése a Kárpát-medencében. Déri Múzeum Évk. 1962–64. (1965), 95–111. old.

TOROK GY.: Die Bewohner von Halimba im 10. und 11. Jahrhundert. AH, 39. (1962), 116. old.

SZÓKE B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei. Rég. Tan. I. (1962), 86–87. old.

6. sz. rajz. A 38. sz. sír. — Zeichnung 6. Der Grab N°. 38.

kúra hajlított csüngődíszet akasztottak (11. sz. kép). Az 557. sz. sírban a Halimba–Cseres temető 253. sz. sírleletéhez hasonló példány került elő. A bronz hajkarika vékony bronz drótból spirális vagy láncszerű díszítéssel volt körbecsavarva. A kis bronz láncszemek érintésre elporladtak. Török Gyula ezt a díszített típust a XII. század második felére keltezi.⁹

Egy sírban általában 1–2 darab hajkarika fordul

5. sz. kép. Lekerekített sarkú, téglalapalakú sírgödör. — Bild 5. Ziegelformähnlicher Grab mit abgerundeten Ecken.

elő, de vannak sírok, amelyekben 4–5 darab is volt a koponya mellett (357., 557., 592. sz. sírok). Az eddigi leletek alapján megállapítható, hogy az ékszer a XI. sz. végétől folyamatosan használták a XIV. századig. Elvértve későbbi síroknál is előkerül, de ezeknél nem egyértelmű a hajkarika sírhoz tartozása.

A korai sírok között két datáló értékű sír volt, melyekben az S-végű hajkarika éremmel fordul elő. A 260. sz. sír csontváza alatt, a csontváz kiszedésekor egy sértetlen koponyát találtunk. A csontvázat a 260. sz. sír eltemetésekor dobták ki. A koponya két oldalán 1–1 kör átmetszetű, bronzhuzalból hajlított, sima S-végű hajkarika került elő. Az egyik vékonyabb átmetszetű, bronzhuzalból hajlított, nagyobb méretű. A másik vastagabb és kisebb. A koponya belsejében, szájpadláshoz tapadva II. Béla ezüst obulusát találtuk. (CNH 144–145. Ltsz. 78.100.1.) Az 501. sz. sír S-végű hajkarikája sima, két párhuzamos vonallal díszített végű volt. A csontváz bal combcsontjának külső oldalán pedig III. Béla 8 darab ezüst obulusa (CNH 57.), valamint Kálmán 6 darab ezüst obulusa (CNH 43.) ke-

9. TÖRÖK GY.: Halimba–Cseres X–XII. századi temetője. FA, 1954. XXVII. t. 9. 258. sz. sír.

6. sz. kép. A beásás foltjában levő koporsós temetkezések. — Bild 6. Beerdigungen mit Sarg in dem Fleck der Vergrabung.

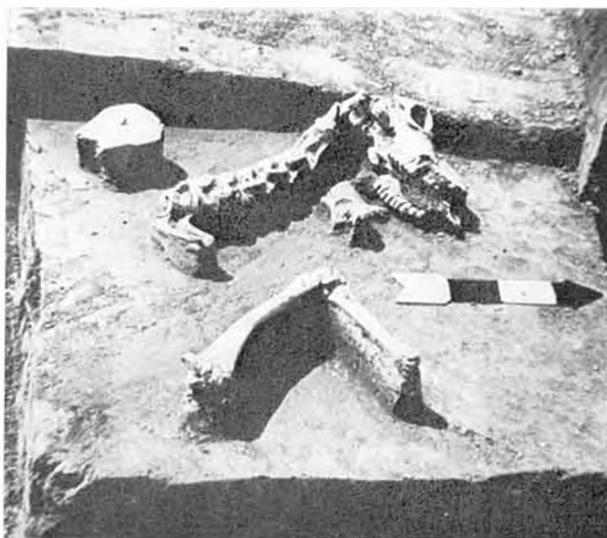
rült elő. A 42. sz. sír ugyancsak tartalmazott pénzt és hajkarikát egyaránt. A két kisméretű ezüst hajkarika sodrott szárú és bordázott végű. Az érem a jobb felkarcsont mellett került elő.

A temető 7 sírjából (25., 128., 249., 258., 395., 575., 617. sz. sírok) nagyméretű, bronzhuzalból hajlított, ezüstlemez borítású, köpűs záródású hajkarikákat találtunk. Ezek között előfordul a cegléd–madarászalmi temető 110. sz. sírjának bronz hajkarikájához hasonló példány.¹⁰ Az 575. sz. sírból előkerült példány azonos a Parádi Nándor által karperecként közölt darabokkal.¹¹

A kérdéses hajkarika bronzhuzalból hajlított, ezüstlemez borítású, szabályos kör alakú, köpűs végződésű. A köpű feletti szárrészen egy levélalakú, ráforrasztott dísz van, sima felülettel. Az ezüst borítás erősen korrodálódott. A temető hasonló, nagyméretű hajkari-

7. sz. kép. Téglasíros temetkezés. — Bild 7. Beerdigung in Ziegelgrab.

8. sz. kép. Fialat csikó csontvázmaradványa. — Bild 8. Rest des Skeletts eines jungen Füllens.

10. TOPÁL J.: i. m. I. 1–2.

11. PARÁDI N.: Pénzekkel keltezett XIII. századi ékszerek. A nyáregyháza–pusztapótharaszti kincslet. FA, XXVI. 149. old. 2. ábra. 4–5., 3. ábra 9., 10., 11. sz. leletek.

9. sz. kép. A 149. sz. sír. – Bild 9. Der Grab N°. 149.

11. sz. kép. Kúp alakú csüngővel ellátott bronz S-végű hajkarika. – Bild 11. Kegelförmiger, mit Senkel versehener Haarring mit einem „S“-förmigen Ende.

kái (9 darab) általában bronzhuzalból hajlítottak s ezüstborításúak. Egyértelműen haj díszítésére szolgáltak, a 25. sz. sír karikáinak kivételével, melyek vége olyannyira hegyesedő, hogy elképzelhető fülben viselésük is. (I. tábla, 23., 24.)

A párták, majd a hajtúk megjelenése a sírokban a hajviselet későbbi megváltozását jelzi. Pártamaradvány több sírban volt megfigyelhető.¹² Leggyakoribb a bronz vagy ezüst spirállal díszített típus, valamint a gyöngyös pártá. A fémspirálokat több szirmú rozetta-

10. sz. kép. Ezüst, bordázott S-végű hajkarikák. – Bild 10. Silberne gerippte Haarringe mit einem „S“-förmigen Ende.

12. SZABÓ K.: Az alföldi magyar népművelődés történeti emlékei. (Bibliotheca Humanitatis Historica.) Bp. 1938. 58. old.

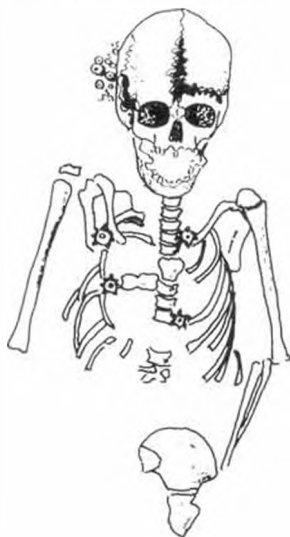
alakra hajlították, s úgy varrták fel a textilre. (X. tábla, 46., XVII. tábla 36., 37.)

A 25. sz. sírban nyugó leányka koponyáját pártaszerűen vékony bronzlemezből préselt veretek övezték. A veretek sárkány alakjával díszítettek (7. sz. rajz) (1. tábla 4–11., 19.). A veretek közti részt feltehetően apró gyöngyökkel varrták ki. A 39. sz. sír pártája apró fekete, sötétkék és zöld üvegyöngyökkel s könnyecseppalakú bronz flitterekkel díszített típus volt.

Bronz hajtút 7 sírban találtunk, általában 1–2 darabot, de volt ahol 10–12 darab helyezkedett el. A 99.

7. sz. rajz. A 25. sz. sír pártás leány csontvázmaradványa. — Zeichnung 7. Skelettrest eines Mädchens mit Jungfernkranz aus dem Grab N° 25.

8. sz. rajz. A 39. sz. sír. Ólom ruhacsatok a mellkason. — Zeichnung 8. Der Grab N° 39. Kleiderspangen aus Blei an der Brust.

sz. sírban a 12 darab bronz végű, kék üvegyönggyel díszített hajtú a koponya körül sugáralakban feküdt. Középen a koponyatető felett pedig 2 ólomgömb díszű tű volt. Az ólomdíszek hasonlóak a kaszaperi temető 407. sz. sírjának gömbös díszéhez.¹³ Az egyszerű, sima, bronz kis gömbfejjel ellátott hajtúk a leggyakoribbak.¹⁴

A temető pénzletek szempontjából kiemelkedik hasonló, templom körüli temetőink sorából (2. sz. rajz). Az ásatás során 99 darab érem került felszínre, ezek közül 51 darab származott sírből, 48 darab pedig szórványlelet. A halotti obulusadás szokása a XI. század második felétől egészen a XVII. sz. közepéig nyomom követhető a temetőben. A legkorábbi érmet az 549. sz. sír tartalmazta, a szájban 2 darab Szt. László denár volt (CNH 26.) A 130. sz. sír jobb könyöke mellől pedig 1628-as ezüst Ferdinánd denár került elő. A halotti obulusként sírba tett pénzek általában a kéz közelében (könyök, karcsontok mellől, ujjpercek körül) feküdtek, de gyakran a sír földjében találtuk őket. Szájba helyezve mindössze 2 esetben találtunk pénzt. Említsre méltó az 501. sz. sír, melynek 14 darab ezüst obulusa (8 db CNH 57. és 6 db CNH 43.) a bal felső lábszárcsont külső oldalán, szövetmaradványok között feküdt. (X. tábla, 10–23.)

A halotti obulusadás szokásának gazdag irodalma van, de mai napig vitatott és nem teljes mértékben megoldott kérdés.¹⁵

A Kaposvár határában feltárt temetőrészben a XI. század közepétől a XVII. század közepéig élt ez a szokás. Temetőinkben a sírba helyezett pénzek zömét XIV–XV. századi veretek alkotják. Mivel a pénz sírba helyezésének szokása a Kárpát-medencében a pénz megjelenésével, a pénzforgalom kialakulásával egyidős, a szokás kialakulását is a pénzforgalomhoz kell kapcsolnunk, hasonló jelentéstartalommal, mint az út-raláló-ellátás.¹⁶ A pogány szokásnak számító, s mint ilyen, törvény által tiltott, étellel-itallal való ellátást váltja fel a pénz. A pénz másik, sírokban történő előfordulási módja, hogy peremén átlukasztva, nyakba akasztva kerülnek elő. Ez ugyancsak nem újkeletű szokás, hiszen avar temetőinkben is gyakori jelenség, hogy átfúrt római pénzeket találunk a nyak tájékán. A honfoglalás kori sírokban római, bizánci s különböző nyugati pénzeket s avar dirhemeket találunk kilyukasztott peremmel. A X. század végén, a XI. század elején helyenként még előfordul ez a kihalóban levő szokás.¹⁷ A feltárt temetőrészben mindössze egyetlen sírban találtunk peremén kilyukasztott, nyakban viselt pénzt. (254. sz. sír, CNH 74.)

A nyak díszei közül sem nyakperec, sem lunula nem

13. BÁLINT A.: A kaszaperi középkori templom és temető. Dolgozatok XIV., Szeged 1938. 1. sz. sír.

14. BANNER J.: Mikó–mezőkopácsi temető. LXXIII. tábla, 9.

15. RADOMERSKY, P.: Obol mrtvych u Slovanu v Cechách a na Morave. Praha 1955. 56–57.

CSALLÁNY G.: Újabb honfoglalási leletek Szentes környékéről. FA, III–IV. 189. old.

TÖRÖK GY.: i. m. 116–118. old.

SZÖKE B.: A honfoglaló és kora Árpád-kori magyarság régészeti emlékei I. Régészeti Tanulmányok I. 91–92. old.

16. BONA I-nak a Kossuth Klubban 1977-ben elhangzott előadása.

17. SZÖKE B.: i. m. 91. old.

fordult elő a temetőben, gyöngyök is viszonylag kis számban. Leggyakoribb gyöngytipusok a nagyméretű ametisztek s a rossz megtartású, hengeres kásagyöngyök, valamint üvegszálból készült spirális gyöngyök s pasztagyöngyök. A temető legszebb nyaklánc a 361. sz. sír gyöngysora, mely ametisztekből és hengeres kásagyöngyökből áll (12. sz. kép).

Az előkerült ametisztek többnyire világos árnyalataúak, a lila és a kék különböző árnyalataiban fordulnak elő. Formájuk közepén kiszélesedő, oldaluk több lapúra csiszolt. E gyöngyfajták általában a jobb módú, gazdagabb női sírok mellékletei.¹⁸ Előfordult még a temetőben néhány csurgatott színes gyöngy is szórványként. (XV. tábla, 62–64.)

A kéz ékszerei a karperecek és a gyűrűk. Karperec egyetlen sírban sem volt, mindössze egy szórványelet került elő, amely ezüstözött, nyitott, stilizált állatfejen végződő típus. A gyűrűknek gazdag változatait tartalmazza a temető. Összesen 28 darab gyűrű van a leletanyagban, ezek közül 13 darab sírból származott.

A korai típusok közé tartozik a 92. sz. sír ezüst pántgyűrűje, közepén kiszélesedő résszel. Az 508. sz. sírban 4 ezüstszálból fonott, nyitott gyűrű volt. Szőke Béla szerint ez a típus a Kárpát-medencében a XI. század elején jelenik meg, s divatja a századot nem is igen élte túl.¹⁹ Azonos darabokat sok temetőből ismerünk.²⁰

A 392. sz. sír ezüst pántgyűrűje pontos mása a halimbai temető 254. sz. sírjában talált gyűrűnek.²¹ A mi

példányunk felülete poncolással kialakított zezugvonalas díszítésű. A 207., 370., 408. és 550. sz. sírokból bronz karikagyűrűk kerültek napvilágra. A gyűrűk nagy részét pecsétgyűrűk alkotják. Ezüstből, bronzból készültek. Készítési módjukat illetően két csoportra oszthatók. Az egyik típusnál a karika közepén kerek gyűrűfejre szélesedik ki. A másik típus két tagból összeillesztett, a pecsétképet hordozó kerek lap külön lett ráforrasztva a karikára.

A 168. sz. sír bronz pecsétgyűrűjének fejét bevéselt egyenlőszárú kereszt díszíti. Hasonló leletet közöl Parádi Nándor Esztergom–Kölábról, melyeket a XIII–XIV. századra datál a pénzek alapján.²² Szórványeletként került elő az ökörfejes bronz pecsétgyűrű. Gyakori díszítés középkori pecsétgyűrűinken az Anjou-liliom. Ezzel a motívummal díszített a 249. sz. sír ezüst pecsétgyűrűje és a szórványként előkerült bronz gyűrű. Hasonló példányok ismertek a XIII–XIV. századból.²³ Ugyancsak közkedvelt díszítés pecsétgyűrűinken a bekarcolt madár alakja.²⁴ Két madáralakkal díszített pecsétgyűrűt tartalmazott a temető. A 303. sz. sír ezüst gyűrűjén két egymással szembenéző madár bevéselt rajza látható. A másik, szórványként előkerült példányon balra néző, kiterjesztett szárnyú madár bevéselt rajza van, fejénél csillag, farkánál kifelé nyíló félhold.²⁵ Említésre méltó a három, házalakú bekarcolással díszített bronz pecsétgyűrű.

Szórványelet a temető egyetlen sokszögletű, feliratos ezüst gyűrűje is.²⁶ A 611. sz. gyermeksírból a jobb

12. sz. kép. A 361. sz. sír gyöngysora. — Bild 12. Die Perlenschnur des Grabes N°. 361.

18. SZŐKE B.: i. m. 90. old.

19. SZŐKE B.: i. m. 97. old.

20. HAMPEL J.: A honfoglalási kor emlékeiről. 21. t. 1.; 43. tábla, 10., 11.; 63. tábla, 9.; 64. tábla, 1.; 77. tábla, 4.; 89. tábla, 1. Kaszaperi temető XII/10., 13. DOMBAY J.: Árpád-kori temetők Baranyában I. XIV/27., XVIII/1., XIX/38., XX/3., 26., XXI/15., XXIII/6., 12., XXVII/20., XXIX/7.

21. TOROK GY.: FA, 1954. XXVII. tábla, 6.

22. PARÁDI N.: FA, XXVI. 149. old. 17. ábra, 3.

23. PARÁDI N.: FA, XXVI. 139. old. 12. ábra, 1.; 8. ábra, 1., 2., 3.

24. PARDUCZ-TARY L.: A Csongrád–Vendel-halmi honfoglaláskori lelet. AE, 1939. I. tábla, 36. (28. sz. sír.) SZÉLL M.: FA, 1941. 247. old. VII. t. 1., 5.; V. t. 11., 12., 13.; VI. t. 12.

25. CS. SOS Á.: A csátaljai Árpád-kori temető és település. FA, XII. 5. tábla, 1.

26. A gyűrű kiterített rajzát ld. a XV. táblán (14., 14/a).

kéz gyűrűs ujján rossz minőségű, borostyánszerű anyagból készült karikagyűrű volt.

A 25. és 39. sz. leányka sírban figyelhettünk meg díszesebb ruhakapcsokat. Ólomból készültek, csillagszerű kiképzésűek, közepükben kék üvegyönggyel. Szórványleletként találtunk a VII. sz. szelvényben egy bronz mellboglárt. Lekerekített háromszögalakú, felül 3 bronz félgömb dudorral díszített, közepében gyöngy számára való foglalattal. Oldalán 3 kerek lyuk szolgált a felvarráásra. A ruházathoz tartozó leggyakoribb leletek a középkori temetőkből jól ismert bronzhuzalból kalapált ruhakapcsok,²⁷ melyek nyaknál és csuklónál voltak a ruhára felvarrva.

Ritkán előfordultak bronz fülesgombok is. A 343. sz. sír csontvázának a nyakánál 2 sorban 22 darab bronz, félgömbalakú fülesgomb helyezkedett el. A másik típusú bronz fülesgombot 2 vékony bronzlemezből préselt félgömbből illesztették össze.²⁸ A ritka leletek közé tartozik a ruhacsat is. Jellegzetesen XIII–XIV. századi lelet a rombuszalakú bronz²⁹ csat és két ezüst karika csat felülete bevéssett zeg-zug vonallal, a közökben pedig poncolással díszített. Méretei alapján sem a karikás csat, sem a rombuszalakú szíjcsatnak nem alkalmas. Feltehetően inkább díszként használták, vagy a ruha felső nyílását tűzték össze vele³⁰ (13. sz. kép).

A 192. sz. sírban a keresztcsonton egy pajzsalakú vas csat feküdt. Tüskéje körátmetszetű vashuzalból ráhajlított, kicsit gömbszerűen kiszélesedő véggel.

A 363. sz. sír oldalából, a koporsódeszka mellől egy ezüst kereszt került elő, mely feltehetően nem a sírhoz tartozott. A vékony ezüstlemezből kivágott, a kereszt végén három karéjosan kiszélesedő s felületén bekarcolt kereszt könyvborító díszítésére szolgálhatott (14. sz. kép). (VIII. tábla, 1.)

A 424. sz. sír gyermekcsontvázánál kovácsolt vas, levelalakú pengéjű, köpűs nyílhegyet találtunk. A bal alsó borda és a medencelapát között helyezkedett el. Feltehetően a nyíl okozta halálát az eltemetettnek.

Az eddig feltárt temetőrész leletanyaga alapján

megállapíthatjuk, hogy a temetőt a XI. sz. második felétől használták a XVII. század közepéig.

14. sz. kép. Ezüst kereszt – Bild 14. Silbernes Kreuz.

13. sz. kép. Bronz és ezüst ruhacsatok. – Bild 13. Bronzene und silberne Kleiderverspannen.

27. Kaszaperi temető. XIX., 7., 9.

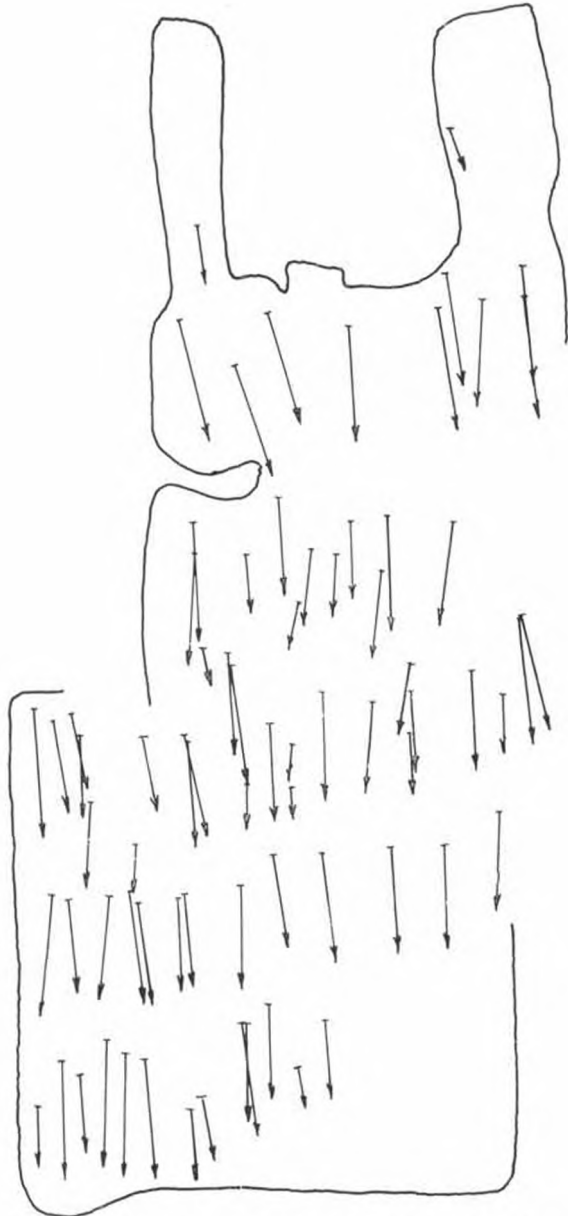
28. Kaszaperi temető. XIX., 21., 22.

29. PARÁDI N.: FA, XXVI. 151. old. 18. ábra, 1., 3.

30. KOVÁCS É.: Két 13. századi ékszerfajta Magyarországon. *Ars Hungarica* 1973. 80–84. old.

II. A TEMPLOM

A leletmentés megkezdésekor a felszíni téglamaradványok alapján megállapítható volt, hogy a domboldal gerincén, a temető közepén épület állott. Az ásatás során nyilvánvalóvá vált, hogy a dőlt falmaradványok egy kései templom helyét jelzik. Összefüggő falszakaszt, alapozást sehol sem találtunk. Kivételt képez egy pillérszerű falmaradvány. Ennek a kései építménynek alaprajzát nem tudtuk megállapítani. Az omladék szintje alatt 1 m mélységben szabályos beásás foltja, alapozási árkok nyoma volt megfigyelhető. A talajszíneződés egy 12 m hosszú építmény alapozását mutatta ki. A hajó hossza 7 m, a hozzá csatlakozó szög-

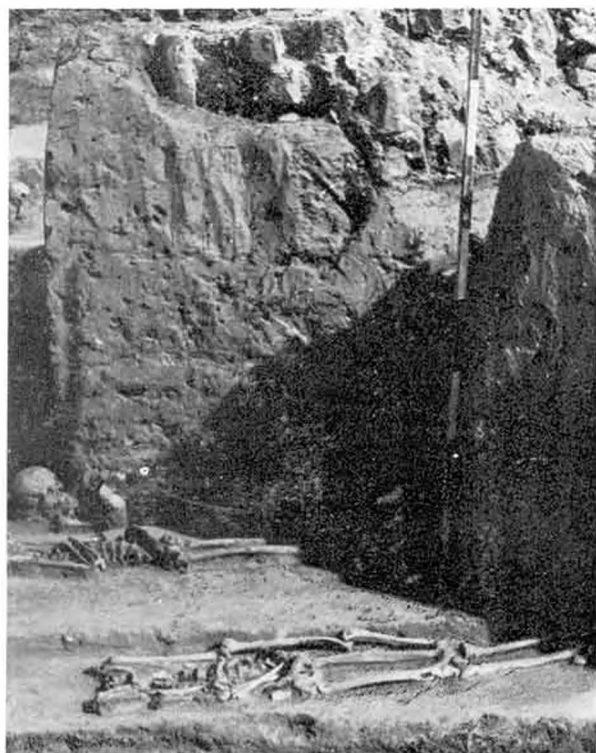

9. sz. rajz. Az 1. sz. templom beásási foltja. — Zeichnung 9. Fleck der Vergrabung der Kirche N°. 1.

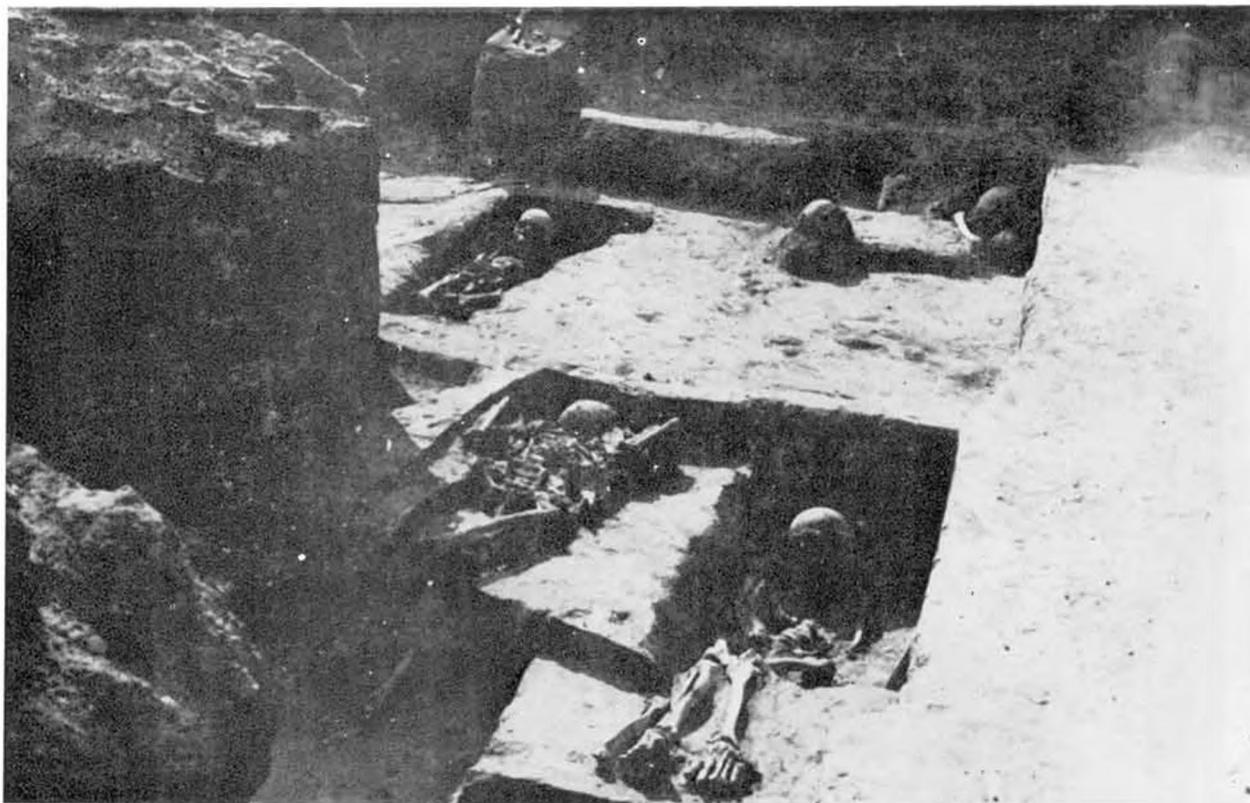
letes záródású szentélyé 5 m, melynek sarkaihoz egy-egy 3,5 m hosszú, 1,25 m széles beásási folt csatlakozik (9. sz. rajz) (15. sz. kép). Az építmény D-i oldalán, a domb lejtős felén a beásás nyoma nem figyelhető meg, csak szerkesztéssel következtethető ki. Közvetlenül az alapbeásás vonalán kívül korai temetkezések övezik a templomot. A XI–XII. századi sírok feltehetően ehhez az 1. sz. templomhoz igazodtak. A korai építmény a tatárjárás idején semmisült meg. Ezt bizonyítja a templom pusztulási rétege, amely a XI–XII. századi sírok felett egységesen húzódik végig. Az elpusztult rommá lett templom építőanyagát a későbbi időkben, középkori szokásnak megfelelően, elhordták a környék lakói. Az építőanyagot az alapokig kitermelték. A tatárjárás idején a népesség nem pusztult ki, a temető folyamatosan tovább használták. A XII., XIV. sz. szelvények XIV. századi sírjaiból, a sírok töltelékföldjéből vakolatmaradványok kerültek elő, felületükön fekete, vörös, kék és okker festéknyomokkal. A töredékek freskó létét bizonyítják. A pusztulás következtében rommá lett templom helye a XIV. század folyamán felszabadult. Így a zsúfoltságig telt temető központi részén üres terület keletkezett, ahová a későbbiekben betemetkeztek. A beásás foltjában szabályos sorokban több rétegű koporsós temetkezések kerültek elő. (16. sz. kép). Az ide eltemetettek rangosabbak

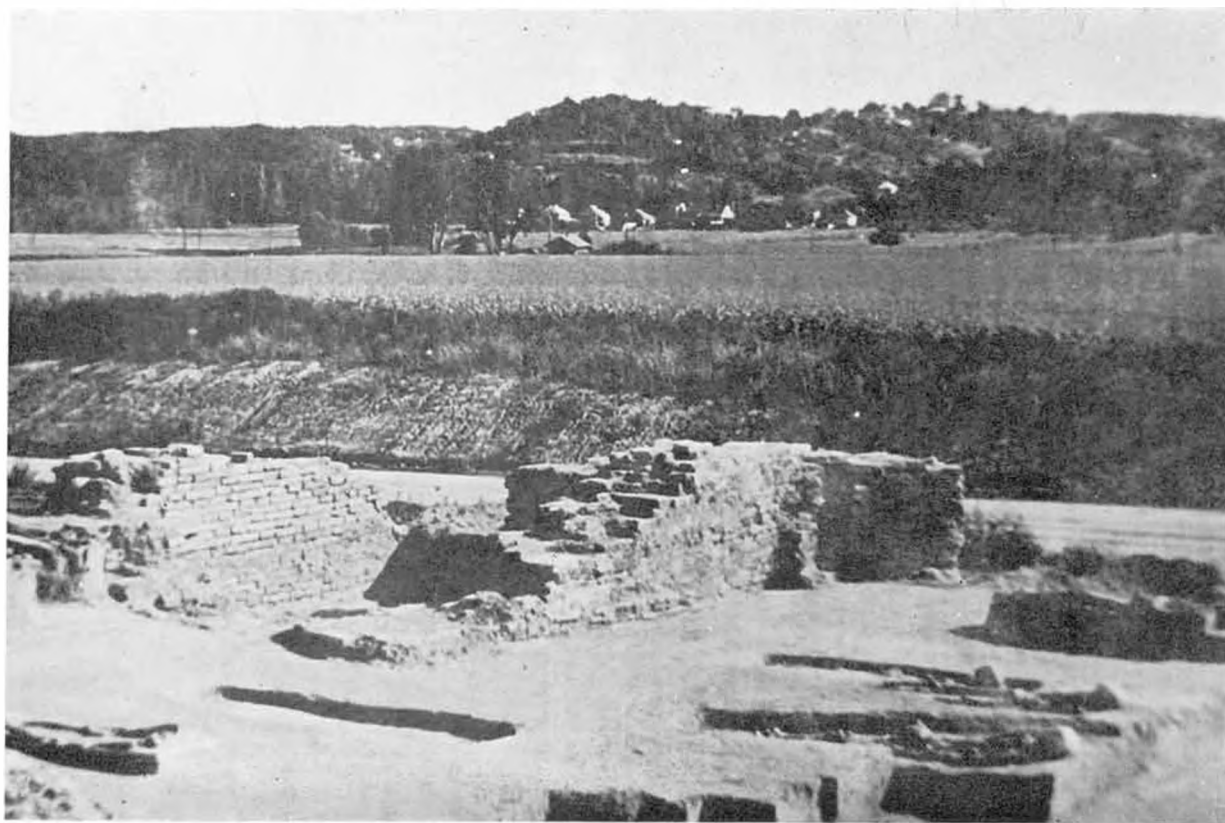
15. sz. kép. Az 1. sz. templom pilléreinek beásási foltja. — Bild 15. Vergrabungsfleck der Pfeiler der Kirche N°. 1.

Kaposvár, 61. sz. út: 1.: A 2. sz. templom omladékának dőlt falmaradványa. 2.: Összefüggő falmaradvány a 2. sz. templomból. 3.: Az omladék alatti temetkezések D-felől. 4.: A 2. sz. templom falmaradványai és az 1. sz. templom beásási faltjában levő temetkezések. — Kaposvár, der Weg N°. 61. 1.: Der umgestürzte Mauerrest der Kirchenruine N°. 2. 2.: Zusammenhängender Mauerrest aus der Kirche N°. 2. 3.: Die Beerdigungen unter der Ruine von Süden. 4.: Die Mauerreste der Kirche N°. 2. und die Beerdigungen im Ausgrabungsflecken der Kirche N°. 1.

16. sz. kép. Az 1. sz. templom beásási feltja. – Bild 16. Vergrabungsfleck der Kirche N°. 1.

17. sz. kép. Az osszáríum. – Bild 17. Ossarium.

lehetek, mivel valamennyi temetkezés koporsós volt, s csaknem minden sírban halotti obulust is találtunk. A dőlt falak maradványa ezek felett a sírrétegek felett látható. A téglalapítmény dőlt falmaradványai sehova sem köthetők, nagy részét ezeknek is elhordták, így a 2. sz. templom alaprajza nem rekonstruálható. A második templomot a leletek alapján a XVI. század elején építhették. Nem volt hosszú életű építmény, mivel a falak alatti vastag égési rétegekben 1527, 28, 29, 30-as veretek voltak találhatóak. Ez a második pusztulás nagy tűzvészsel járt együtt s a törökdúláshoz köthető. A közelben levő kaposzentjakabi apátság 1550 táján esett el. A második templomhoz tartoztak azok a leletek (a nagy mennyiségű vas szög, vaslemez-maradvány, ajtódíszek), melyek az égési rétegből kerültek elő.

A templomhoz tartozik a tőle DK-re, 8 m távolságban álló négyzetes, négy saroktámpillérrel ellátott építmény: az osszáríum (17. sz. kép). A téglák mérete megegyezik a dőlt falak tégláinak méreteivel. Feltehetően azonos időben emelhetők a két építményt.

Az ásatás területén mindössze 2 darab faragott kő töredéke került elő, mindkettő rossz minőségű homok-

kőből faragott, s az 1. sz. templom tartozéka lehetett. (18. sz. kép – összkép a temetőről.) (VII. szelvény.)

III. KERÁMIA

A temető Ny-i részén, a templomtól távolodva fokozatosan egyre több kerámia-töredék került elő. A XIV., XVI., XVIII., XIX., XX. sz. szelvények területén gyakoriak a későbbi beásások, személgödrök, melyek nagy mennyiségű edénytöredéket s állatcsontot tartalmaznak. Ugyancsak jelentős mennyiségű töredék került elő a kemence feltárásakor.

Szép számban kerültek elő X–XI. századi, hullámvonallal díszített edények töredékei.³¹ A hullámvonalas töredékek általában nagyobb méretű fazekak darabjai. Valamennyi sötétszürke színezetű, rosszul égetett, jól korongolt. A kemence környékéről előkerült töredékekből egy nagy méretű edényt sikerült összerakni. (XXVII. tábla.)

A nagyméretű, öblös szájú fazék mésszel erősen soványított, közepesen égetett. Kézikorongon készült, kihajló, enyhén lekerekített peremmel. Felülete tompa hegyű pálcikával lendületes hullámvonalakkal bekar-

18. sz. kép. Összkép a temetőről. – Bild 18. Gesamtbild über den Friedhof.

31. PARADI N.: Technikai vizsgálatok népvándorláskori és Árpád-kori edényeken. Régészeti Füzetek. 12. (1959), 25. old.

colt, melyek hol érintik, hol metszik egymást. Az edény felületét válltól az alsó harmadáig borítja a díszítés.

Hasonló perem- és válltöredékek kerültek elő a XVIII. sz. szelvényből. Profilált peremű edény darabja, felületén kisebb hullámú, pálcikával bekarcolt díszítés fut körbe. A XIX. sz. szelvényből származó öblös fazék oldaltöredékein két párhuzamos, alig benyomott hullámvonal fut körbe. Anyaga kevésbé soványított, ugyancsak szürke színű, közepesen égetett. A hullámvonalas díszítésű töredékek zömét a nyaknál vagy vállon körbefutó hullámvonalakat vízszintes, csigavonalban körbefutó, pálcikával bemélyített párhuzamos díszítés váltja fel. A XVI. sz. szelvényből származó perem- és válltöredék az egyik legjellegzetesebb darabja ennek a díszítési módnak. (XXVIII. tábla, 1.)

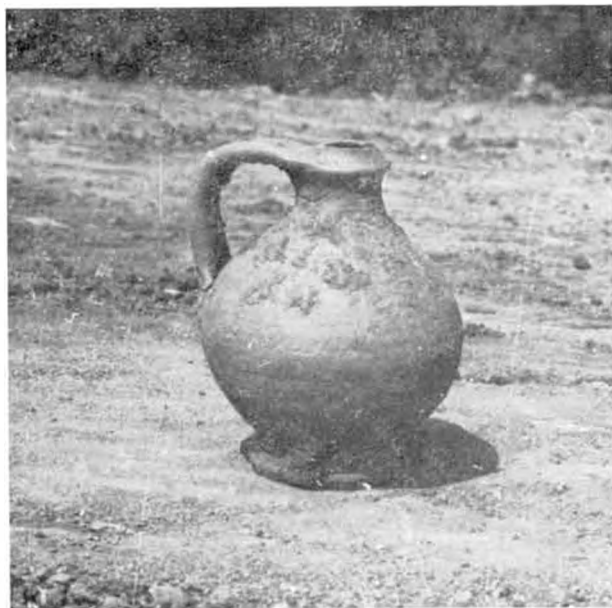
A kihajló, legömbölyített perem alatt közvetlenül pálcikával mélyen bekarcolt hullámvonal fut körbe, majd a lentről felfelé, a nyaknál sűrűsödő spirális, párhuzamos vonalak díszítik az edény felületét. Az anyag minősége hasonló az előző töredékéhez. A XX. sz. szelvény fazéktöredék vállát egymást metsző két hullámvonal díszíti, alatta pedig vízszintes bekarcolás. Kis számban előfordultak fogaskerek benyomásával díszített oldaltöredékek is.³²

A kemence környékéről került elő két jellegzetes, XII–XIII. századi bekarcolt, vízszintes vonalkázású oldaltöredék. Ezek már vöröses színezetűek, az 1. sz. töredék apró kavicszemekkel soványított, rajta a csigavonal szabálytalanul fut körbe. A 2. sz. töredék meszes anyaggal finoman iszapolt, a bekarcolt csigavonaldíszítés csak az edény alsó harmadáig terjed.³³

A kerámiaanyagban 10 darab olyan fenéktöredék van, melyeken fenékbélyeg látható. (XXIV., XXV., XXVI. sz. tábla.) Ezek közül az 1. sz. a legkorábbi, mely feltételezésünk szerint a kemencéből előkerült hullámvonalas díszű fazék töredéke. A fenékbélyeges töredékek túlnyomó része vöröses színezetű, XIII. századi edények töredéke. Némelyiken jól látható, hogy a fazekaskorongon alátét volt, melyet a letüremelés jelez. A későbbi, XIV. századi edények alján már látható a levágás nyoma, tehát ezek az edények már lábbal hajtott, gyorsan forgó korongon készültek.

A 7. sz. edény töredékén látható fenékbélyeg azonos a ceg'éd–madarászalmi temető 71.90.1. sz. töredékének jelzésével.³⁴ Leggyakoribb a keresztalakú plasztikus dísz (XVI. sz. szelvényből a 2., 3., 4., 5. sz. töredékek). A 6. sz. töredéken Árpád-kori edényeink gyakori jegyét láthatjuk, mely azonos a Höllrigl 35-tel.³⁵

Kis számban előfordulnak „tojáshéj” kerámia töredékei is, valamint szürke, mázatlan, négyzetes kályhaszemek darabjai. A XV. századi kerámia-töredékek között előfordulnak nagyméretű, nyújtott nyakú, tagolt,

19. sz. kép. A 149. sz. sír korsója. — Bild. 19. Der Krug des Grabes N°. 149.

profilált peremű korsók darabjai is. Vöröses-fehér anyagúak, felületükön vöröses–barnás festéssel.

A temető egyetlen sírból előkerült edénye a már említett 149. sz. sírban volt, a csontváz bal lába mellé állítva (19. sz. kép). Kis méretű füles kis korsó, vörös agyagból. Felületén a vállon alig benyomott 5 spirális csík fut körbe, valamint függőlegesen egyenes és hullámos fehér festés alig kivehető nyomai figyelhetők meg. (XIV–XV. század.)

IV. VAS TÁRGYAK

A feltárás során szórányleletként vas kések, kulcsok, ajtódíszítések stb. kerültek elő. A sírból származó vas tárgy mindössze a vas csat, a 424. sz. sír nyílhegye és a 149. sz. sír vas sarlója (20. sz. kép). A sarló kovácsolt vas. Pengéje a hegye felé erősen ívelt. Hosszúak, keskeny vége felé hegyesedő, s kampósan behajlított végű nyéltüskéjéhez tompaszögben megtörő, téglalap átmetszetű rövid nyak csatlakozik. Pengéje először kevéssé, majd hegye felé erősebben ívelt, fokozatosan hegyesedő csúcsban végződik. Pengéjén végig jól látható a fogazás. A fogak visszafelé, a nyél irányába néznek. Nagyon jó megtartású. (Teljes hossza: 36 cm, penge átm.: 29 cm. Penge lgsz.: 2,3 cm, nyéltüske h.: 11,5 cm, nyak h.: 1,5 cm. Ltsz.: 78.76.2.) A felállított tipológia szerint a sarló az ívelt pengéjű, fogazott élű ívsarlók közé tartozik.³⁶ Formája alapján,

32. FARADI N.: Magyarországi pénzleletes középkori cserépedények. (XI–XVII. század.) AE, 1963. 223. old.

33. FARADI N.: Régészeti Füzetek 12. (1959), 43. old.

34. TOPÁL J.: i. m. 83. old. 15. kép.

35. HÖLLRIGL J.: Árpád-kori kerámiánk. AE, 1930. 92. kép. 35.

36. TAKATS L.: Kaszasarlók Magyarországon. Ethnographia 78. (1967), 2–18. old.

MÜLLER, R.: Die Datierung der mittelalterlichen Eisengeräte in Ungarn. Acta Archaeologica. XXVII. (1975, 59–102.

valamint a sírban levő edény, s a temetkezés jellege szerint a XV–XVI. századra keltezhető.

V. A TELEPÜLÉS KÉRDÉSE

A temető Ny-i részén sűrűsödnek a kései beásások, személgödrök. Anyaguk XI–XIV. századi kerámiatöredékeket, állatsontokat, használati eszközöket (orsógomb, csonttű) tartalmazott. A legszélső sírsornál a XIX. sz. szevényben egy ÉK–DNy irányú, egyenes árok húzódik a sírok között. Alja ívesen kiképzett, Ny felé fokozatosan (21. sz. kép)³⁷ mélyül. Az árok feltehetően már a településhez tartozik. Ugyancsak ezen a részen került elő 2 kemence maradványa, melyek feltárását Aibeker Mária végezte (22. sz. kép). A részlegesen feltárt 1–2. sz. kemence az előkerült leletanyag alapján a XII–XIV. századra datálható. A végzett metallurgiai vizsgálatok alapján megállapítást nyert, hogy a kemence tüzelőterét 1080 C fok felé is hevíthették, ami ipari jellegű használatra utal. Eddig a kemence rendeltetését egyértelműen eldöntő leletanyag nem került elő.

A kemence közelebből nagyon szép Árpád-kori kerámiaanyag került elő. A kemencék már a településhez tartoznak. A terepviszonyokból és a kerámiaanyag előkerüléséből megállapítható, hogy a település a temetőől DNy-i irányban terült el. Feltételezésünk szerint ennek nagy részét az útépítéssel elpusztították. A munkások elmondása szerint ugyanis az út nyomvonalában gépmunkálatok során a kemencéhez hasonló jelenségeket figyeltek meg.

A feltárás eddigi eredményei szerint megállapítottuk, hogy a település, melynek népessége ebbe a temetőbe temetkezett, több évszázadon át létezett. A XI. században már nagy közösség élt benne, templomot épített, s keresztény módra temetkezett. Állattenyésztéssel, földműveléssel foglalkoztak. A hasonló temetőkhöz képest nagyszámú éremanyag bizonyítja, hogy kereskedelemről nem elzárt terület volt. A kemencék, valamint az ásatási területről előkerült fémleletek tanúsága szerint bizonyos mesterségeket is műveltek. Földrajzi elhelyezkedését tekintve nyilvánvaló, hogy a település a közeli kaposzentjakabi apátság hatáskörébe tartozott. Feltételezhető, hogy a tatárjárás pusztítása után a megmaradt népesség az apátság közelsége miatt nem épített új templomot. A 2. sz. templom pusztulása és a temető XVII. századig való használata arra utal, hogy egy, a XVII. században elpusztult falu helyét találtuk meg. Györffy György a Keszi nevű falu helyét a közeli Toponár környékére teszi.³⁸ Feltételezésünk, hogy a jelzett lelőhely ezzel a törzsi helynévű községgel azonos.³⁹

Bárdos Edith

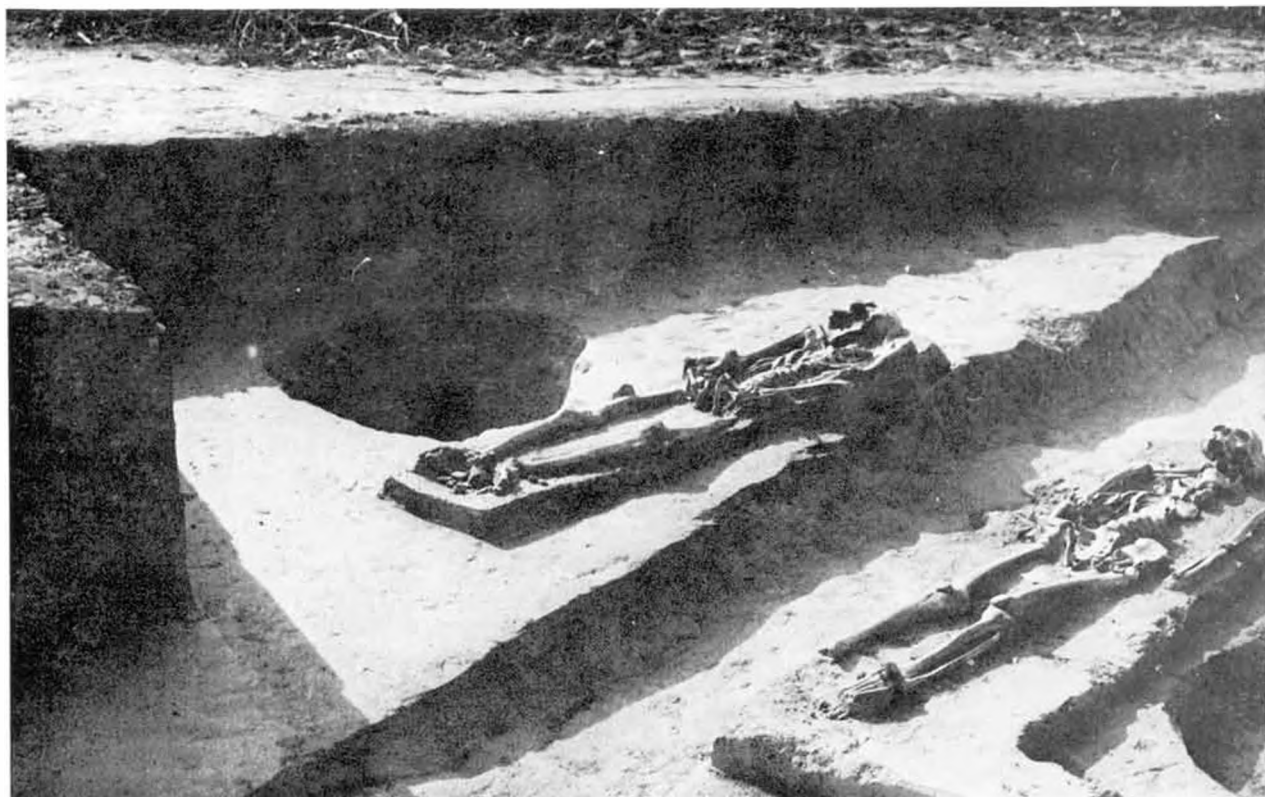

20. sz. kép. A 149. sz. sír sarlója. – Bild 20. Der Sichel des Grabes N°. 149.

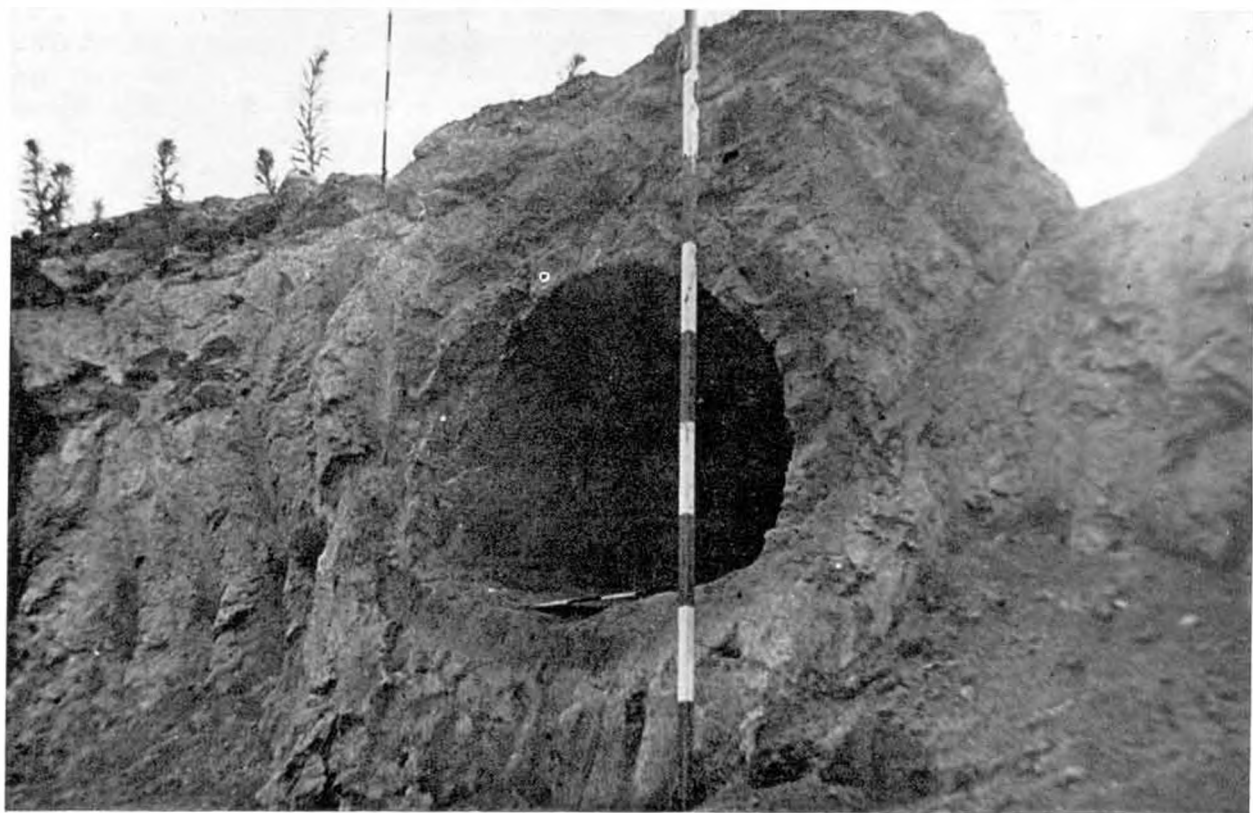
37. MÉRİ I.: Az árkok szerepe Árpád-kori falvainkban. *AÉ*, 89. (1962), 211–219.

38. GYÖRFFY GY.: Kaposvár az Árpád-korban. Kaposvár. Városi történeti tanulmányok. 1975. 66. oldal, valamint a 69. oldalon közölt térkép.

39. Az 1061-es zselicszentjakabi alapítólevélben szerepel a Keszi nevű falu is. – Az alapítólevelet kiadta Kumoróvitz L. B. (Tanulmányok Budapest múltjából. 1964.)

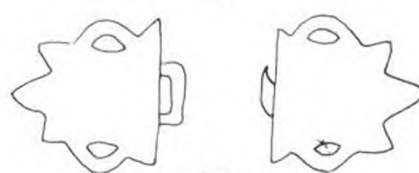
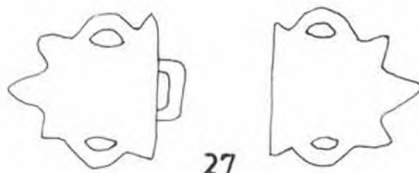
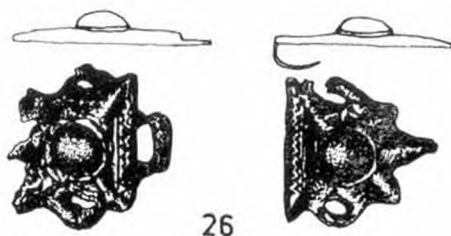
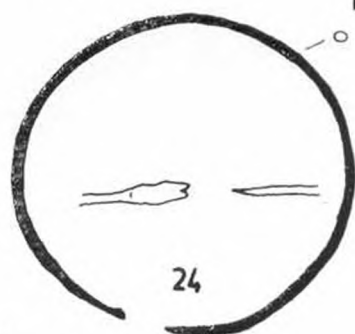
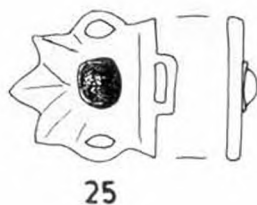
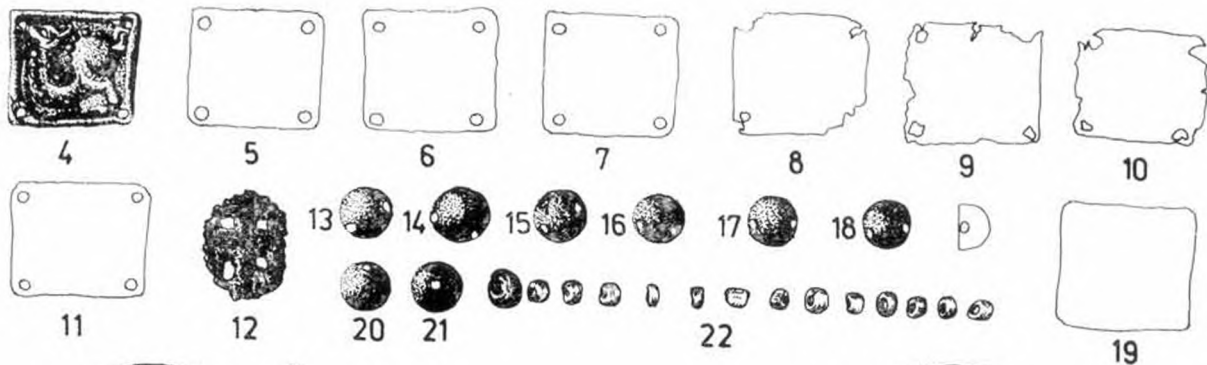
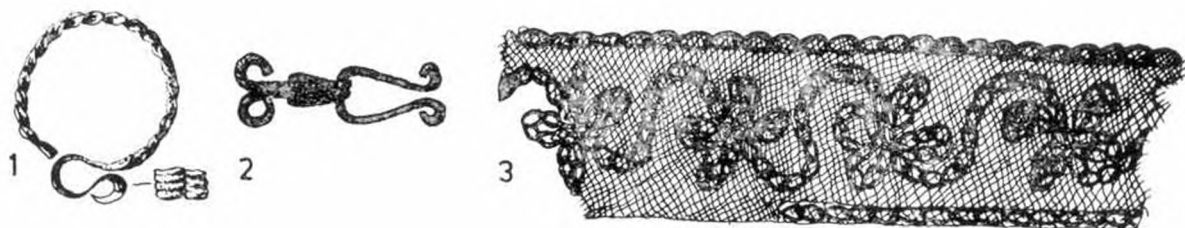
21. sz. kép. Árok a XIX. sz. szelvényben. — Bild 21. Graben im Durchschnitt N°. XIX.

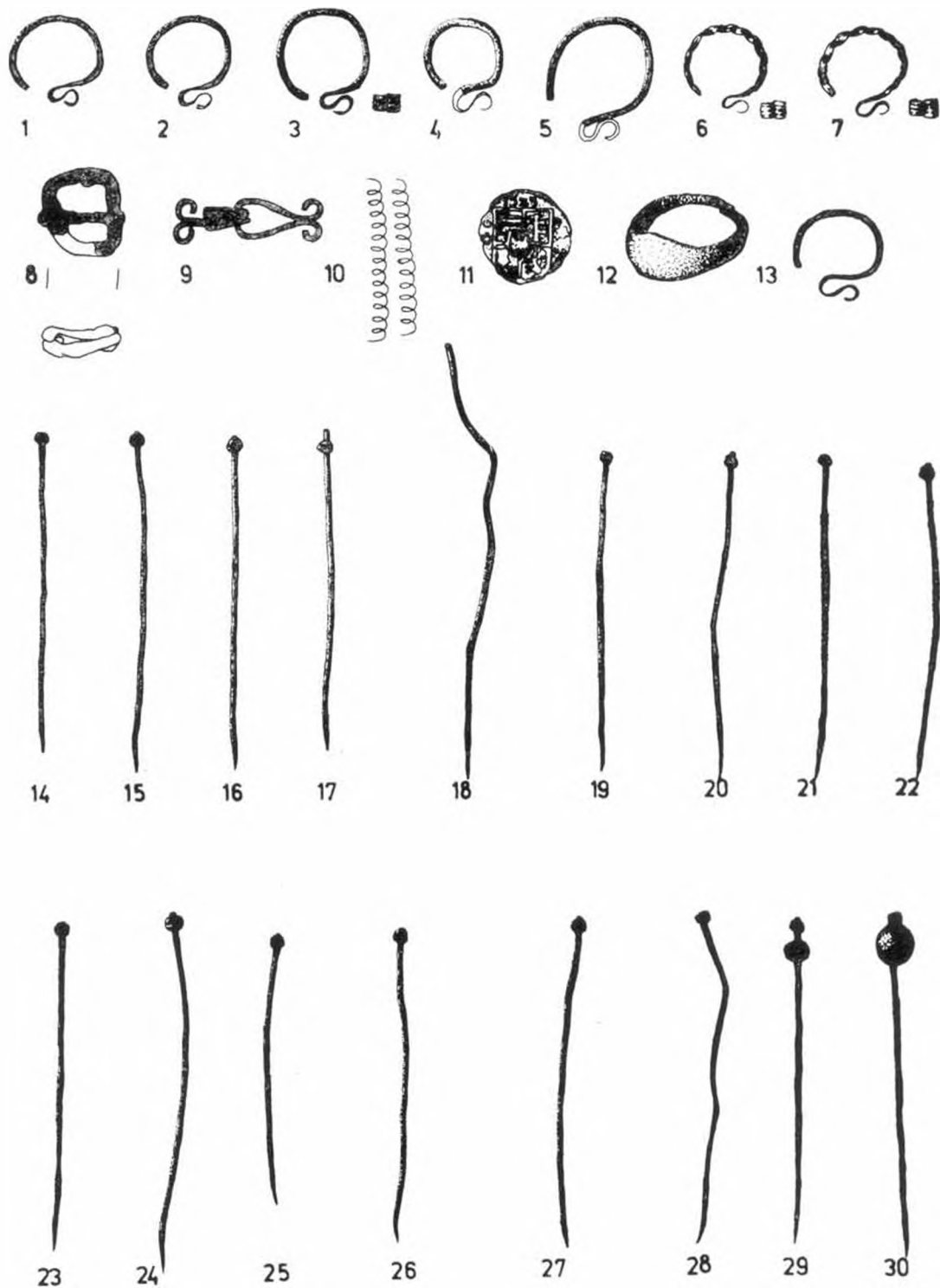
22. sz. kép. Az 1. sz. kemence K felől. — Bild 22. Der Backofen N°. 1. von Osten.

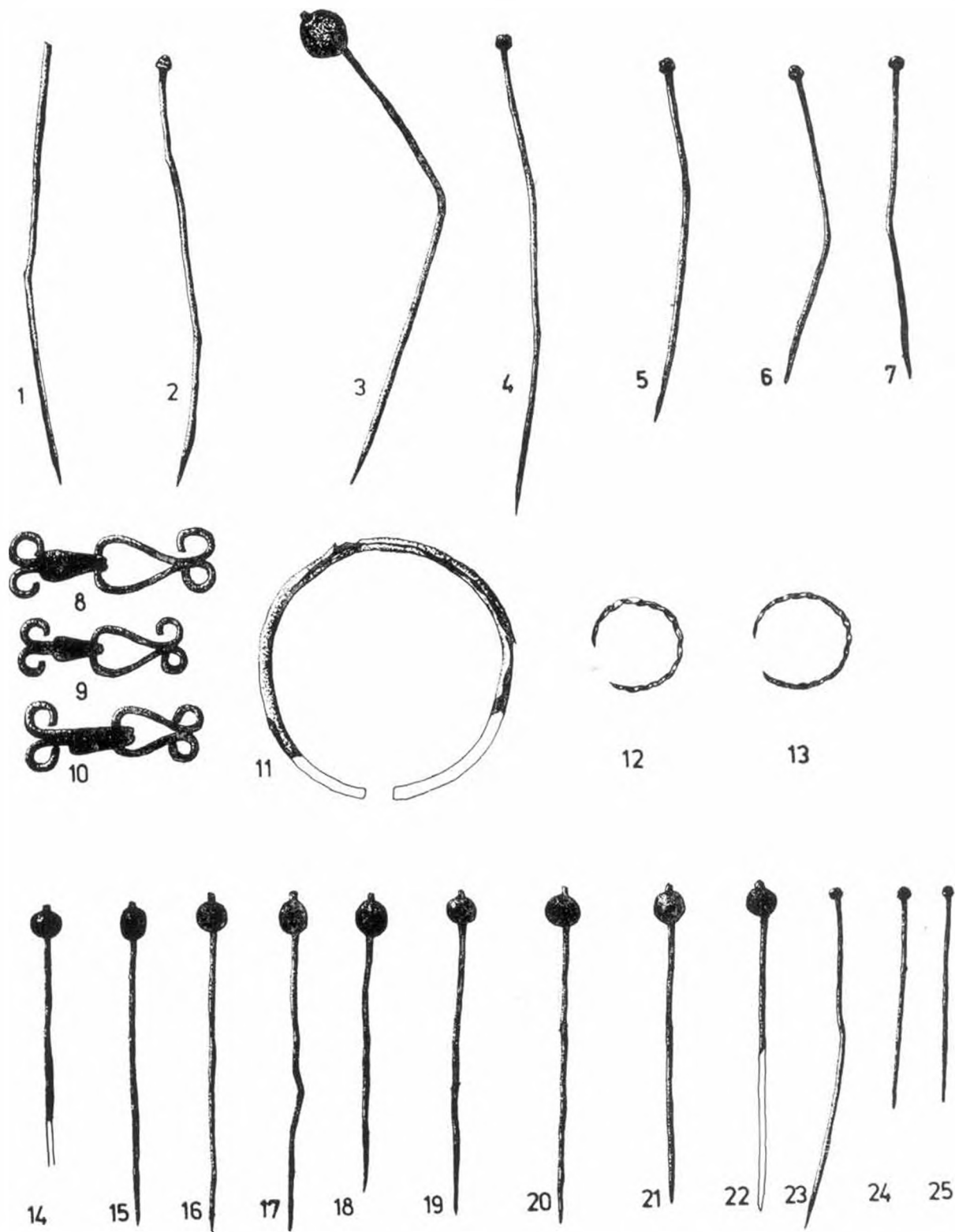
23. sz. kép. Összkép a temetőről. – Bild 23. Gesamtbild über den Friedhof.

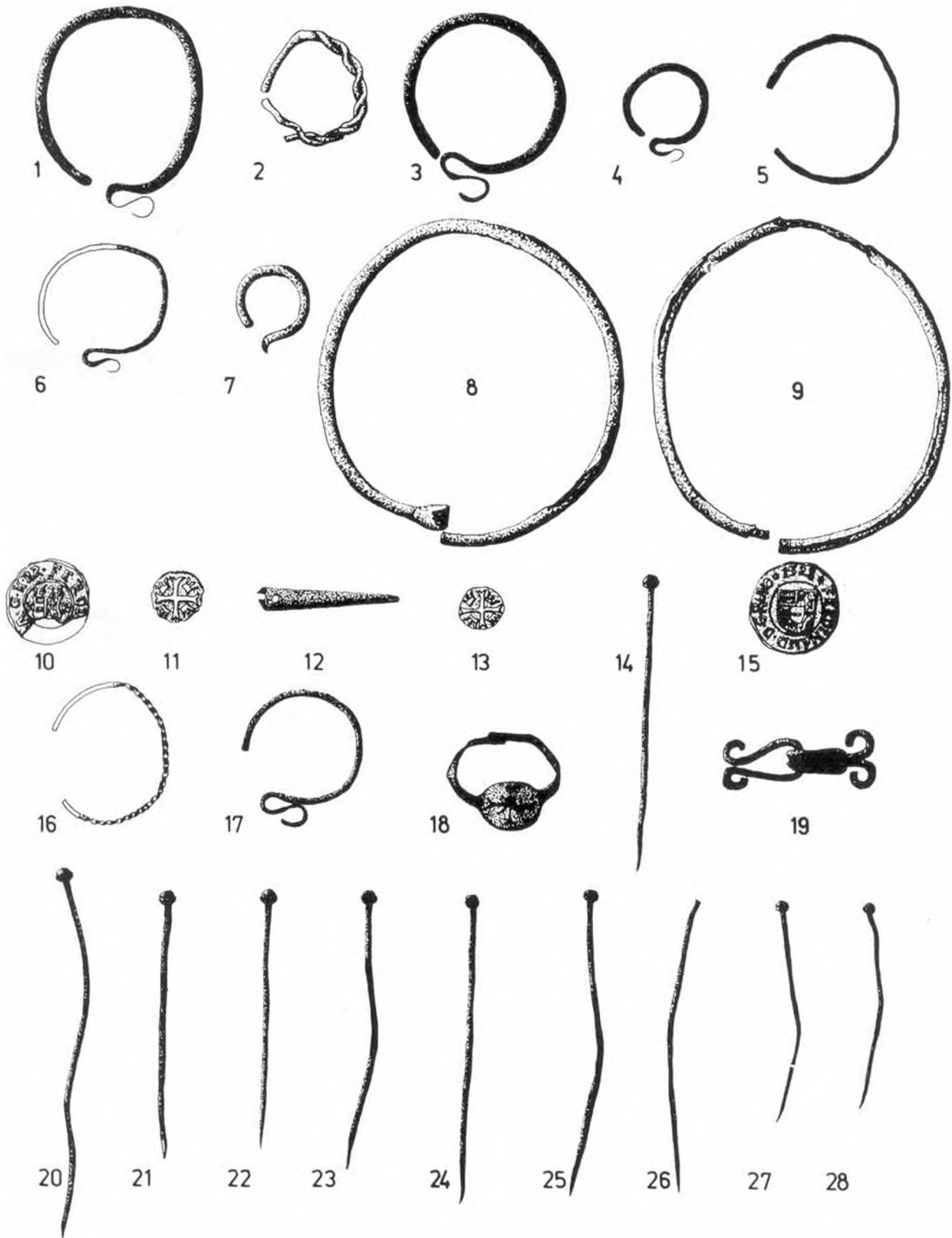
l.: 1 = 8. sz. sír; 2 = 22. sz. sír; 3 = 31. sz. sír; 4-24 = 25. sz. sír; 25-28 = 39. sz. sír; 29 = 33. sz. sír; 30 = 41. sz. sír; 31-33 = 42. sz. sír; 34-35 = 46. sz. sír; 36-37 = 48. sz. sír. - l.: 1 = der Grab N°. 8.; 2 = der Grab N°. 22.; 3 = der Grab N°. 31.; 4-24 = der Grab N°. 25.; 25-28 = der Grab N°. 39.; 29 = der Grab N°. 33.; 30 = der Grab N°. 41.; 31-33 = der Grab N°. 42.; 34-35 = der Grab N°. 46.; 36-37 = der Grab N°. 48.

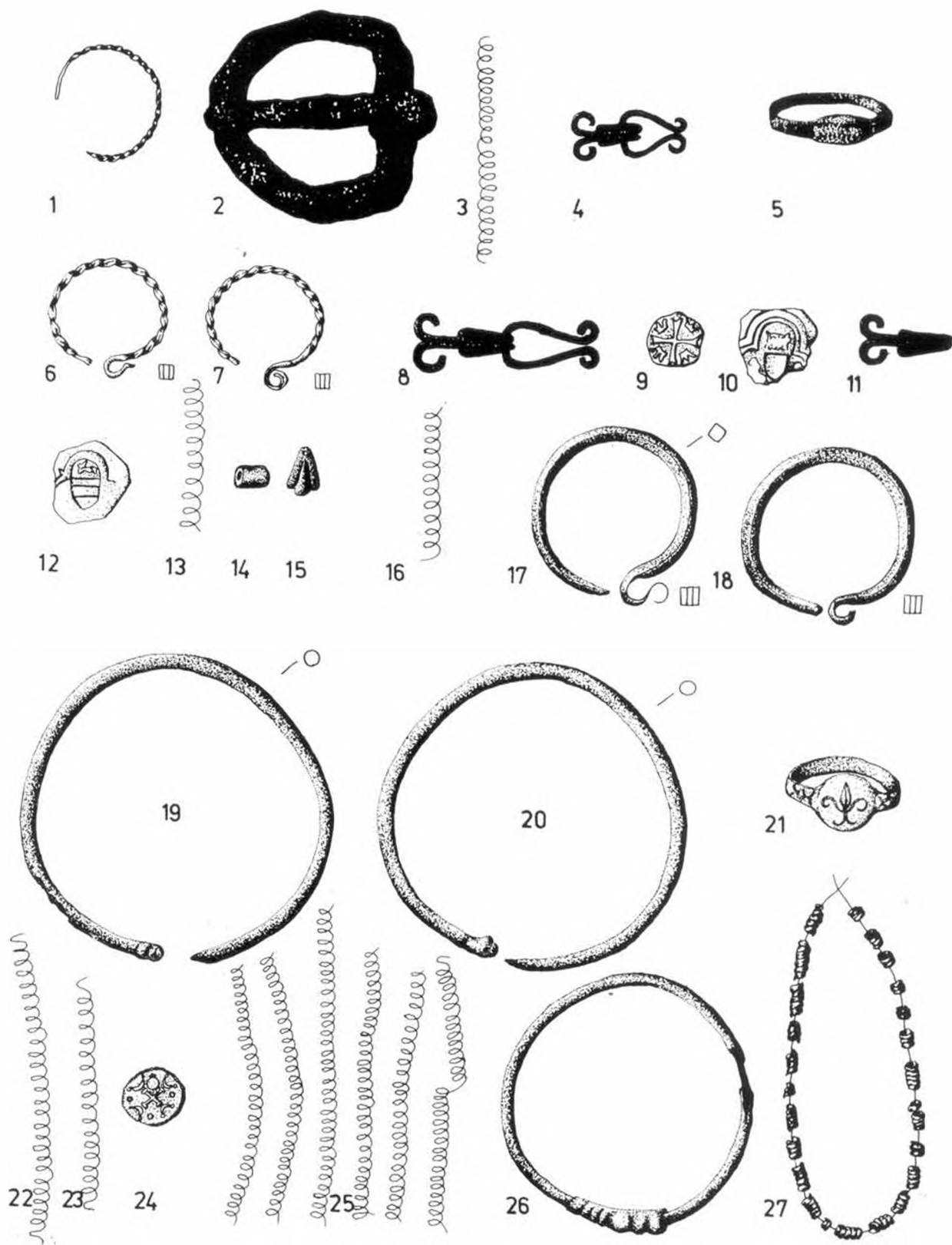
II.: 1-4 = 51. sz. sőr; 5 = 55. sz. sőr; 6-7 = 67. sz. sőr; 8 = 76. sz. sőr; 9 = 77. sz. sőr; 10 = 78. sz. sőr; 11 = 87. sz. sőr; 12-13 = 92. sz. sőr; 14-22 = 94. sz. sőr; 23-30 = 99. sz. sőr; II.: 1-4 = der Grab N°. 51.; 5 = der Grab N°. 55. 6-7 = der Grab N°. 67.; 8 = der Grab N°. 76.; 9 = der Grab N°. 77.; 10 = der Grab N°. 78.; 11 = der Grab N°. 87.; 12-13 = der Grab N°. 92.; 14-22 = der Grab N°. 94.; 23-30 = der Grab N°. 99.

Ill.: 1-8 = 99. sz. sír; 9-11 = 106. sz. sír; 12-13 = 107. sz. sír; 14-25 = 107. sz. sír. - Ill.: 1-8 = der Grab N°. 99.; 9-11 = der Grab N°. 106.; 12-13 = der Grab N°. 107.; 14-25 = der Grab N°. 107.

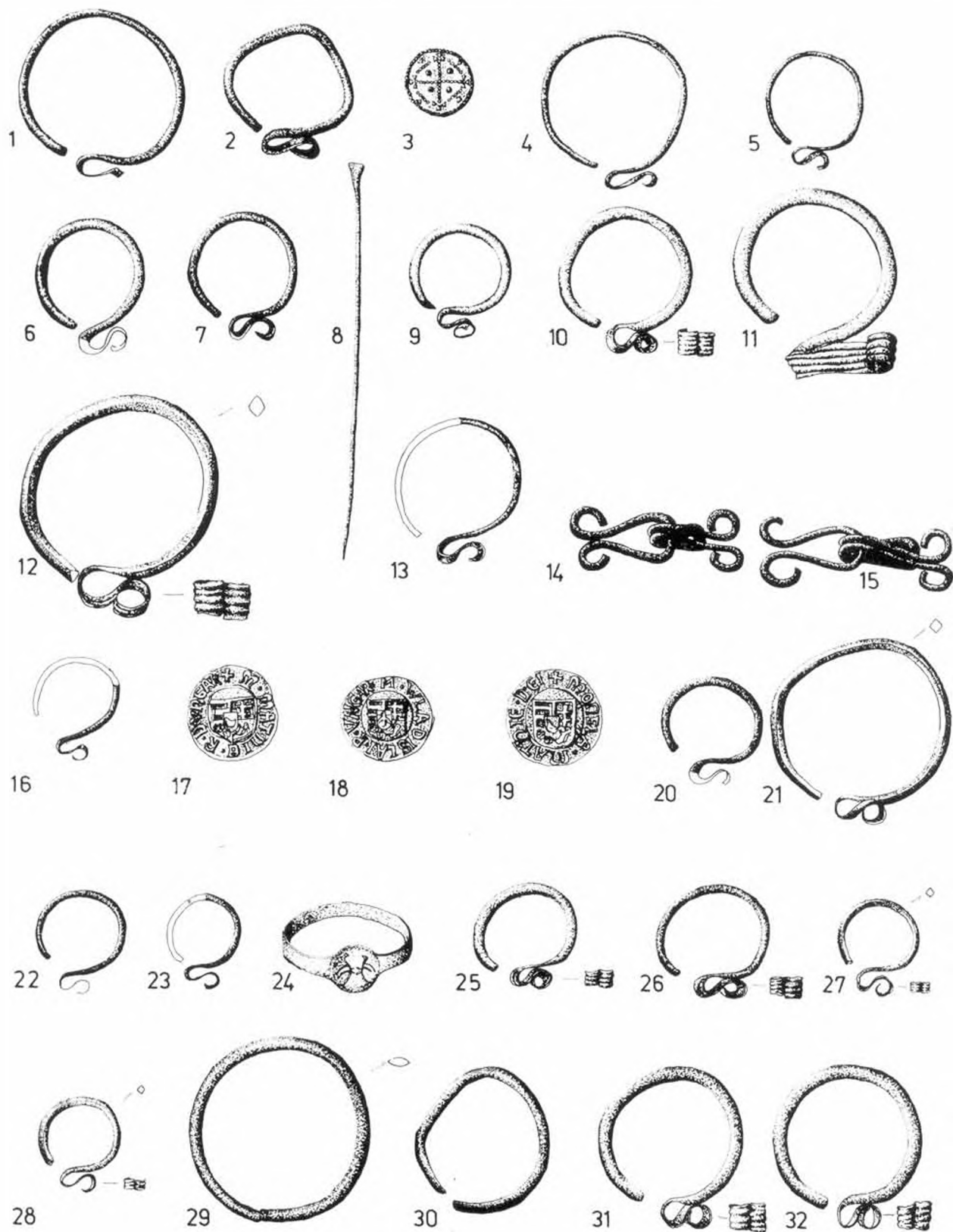

IV.: 1-2 = 108. sz. sír; 3-4 = 109. sz. sír; 5-7 = 116. sz. sír; 8-9 = 128. sz. sír; 10 = 130. sz. sír; 11 = 135. sz. sír; 12 = 136. sz. sír; 13 = 140. sz. sír; 14 = 149. sz. sír; 15 = 152. sz. sír; 16 = 155. sz. sír; 17 = 161. sz. sír; 18 = 168. sz. sír; 19 = 169. sz. sír; 20-25 = 183. sz. sír; 26-28 = 184. sz. sír. - iV.: 1-2 = der Grab N°. 108.; 3-4 = der Grab N°. 109.; 5-7 = der Grab N°. 116.; 8-9 = der Grab N°. 128.; 10 = der Grab N°. 130.; 11 = der Grab N°. 135.; 12 = der Grab N°. 136.; 13 = der Grab N°. 140.; 14 = der Grab N°. 149.; 15 = der Grab N°. 152.; 16 = der Grab N°. 155.; 17 = der Grab N°. 161.; 18 = der Grab N°. 168.; 19 = der Grab N°. 169.; 20-25 = der Grab N°. 183.; 26-28 = der Grab N°. 184.

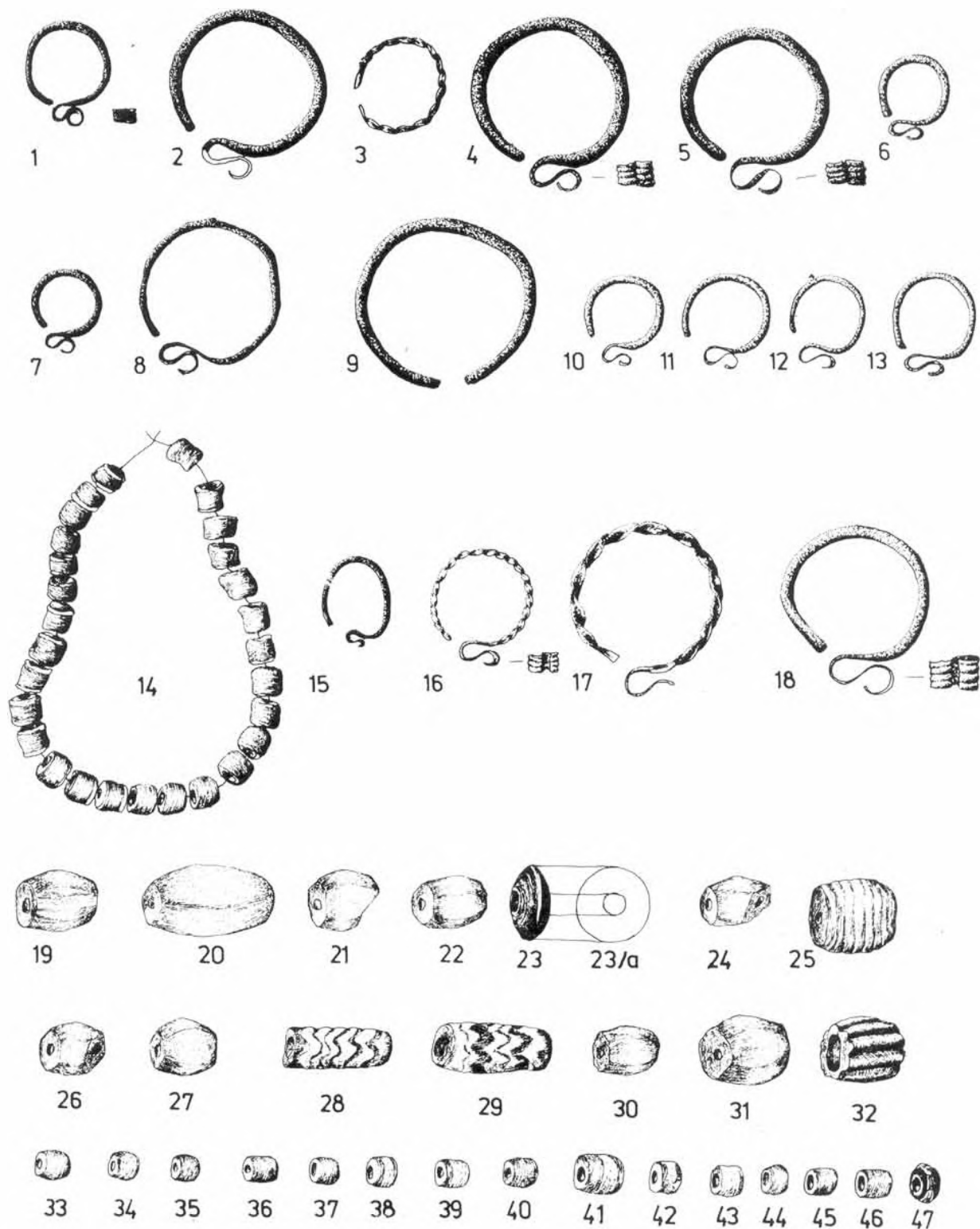

V.: 1 = 191. sz. sőr; 2 = 192. sz. sőr; 3 = 200. sz. sőr; 4 = 205. sz. sőr; 5-7 = 207. sz. sőr; 8-10 = 209. sz. sőr; 11 = 219. sz. sőr; 12 = 222. sz. sőr; 13-15 = 240. sz. sőr; 16 = 243. sz. sőr; 17-18 = 245. sz. sőr; 19-21 = 249. sz. sőr; 22-23 = 251. sz. sőr; 24 = 254. sz. sőr; 25 = 255. sz. sőr; 26-27 = 258. sz. sőr. - V.: 1 = der Grab N°. 191.; 2 = der Grab N°. 192.; 3 = der Grab N°. 200.; 4 = der Grab N°. 205.; 5-7 = der Grab N°. 207.; 8-10 = der Grab N°. 209.; 11 = der Grab N°. 219.; 12 = der Grab N°. 222.; 13-15 = der Grab N°. 240.; 16 = der Grab N°. 243.; 17-18 = der Grab N°. 245.; 19-21 = der Grab N°. 249.; 22-23 = der Grab N°. 251.; 24 = der Grab N°. 254.; 25 = der Grab N°. 255.; 26-27 = der Grab N°. 258.

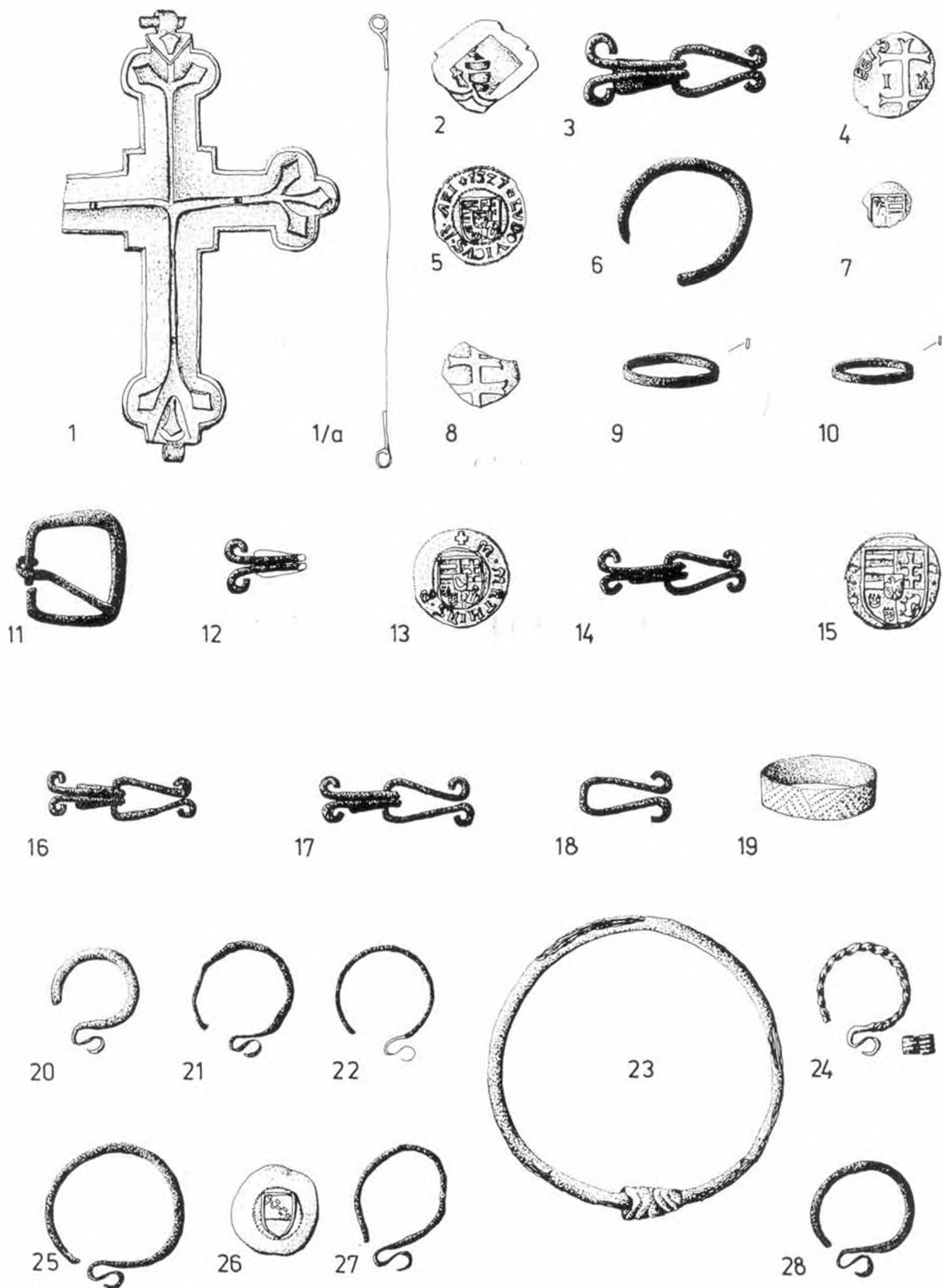

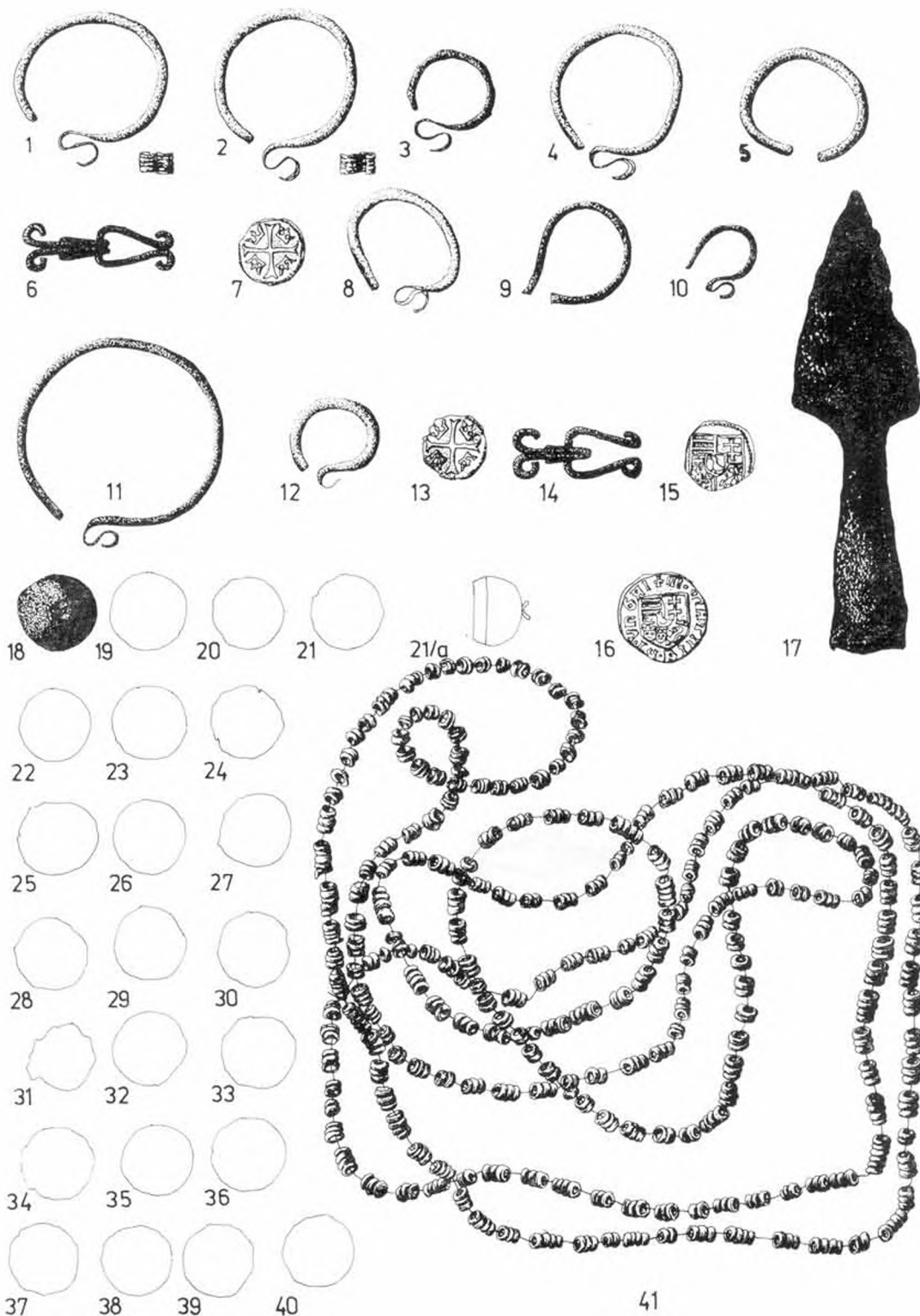
VI.: 1-3 = 260. sz. sír; 4-5 = 269. sz. sír; 6-7 = 270. sz. sír; 8-9 = 272. sz. sír; 10 = 277. sz. sír; 11-12 = 279. sz. sír; 13 = 290. sz. sír; 14-16 = 292. sz. sír; 17-18 = 293. sz. sír; 19-21 = 294. sz. sír; 22 = 299. sz. sír; 23-24 = 303. sz. sír; 25-26 = 310. sz. sír; 27-28 = 329. sz. sír; 29-30 = 333. sz. sír; 31-32 = 341. sz. sír. - VI.: 1-3 = der Grab N°. 260.; 4-5 = der Grab N°. 269.; 6-7 = der Grab N°. 270.; 8-9 = der Grab N°. 272.; 10 = der Grab N°. 277.; 11-12 = der Grab N°. 279.; 13 = der Grab N°. 290.; 14-16 = der Grab N°. 292.; 17-18 = der Grab N°. 293.; 19-21 = der Grab N°. 294.; 22 = der Grab N°. 299.; 23-24 = der Grab N°. 303.; 25-26 = der Grab N°. 310.; 27-28 = der Grab N°. 329.; 29-30 = der Grab N°. 333.; 31-32 = der Grab N°. 341.

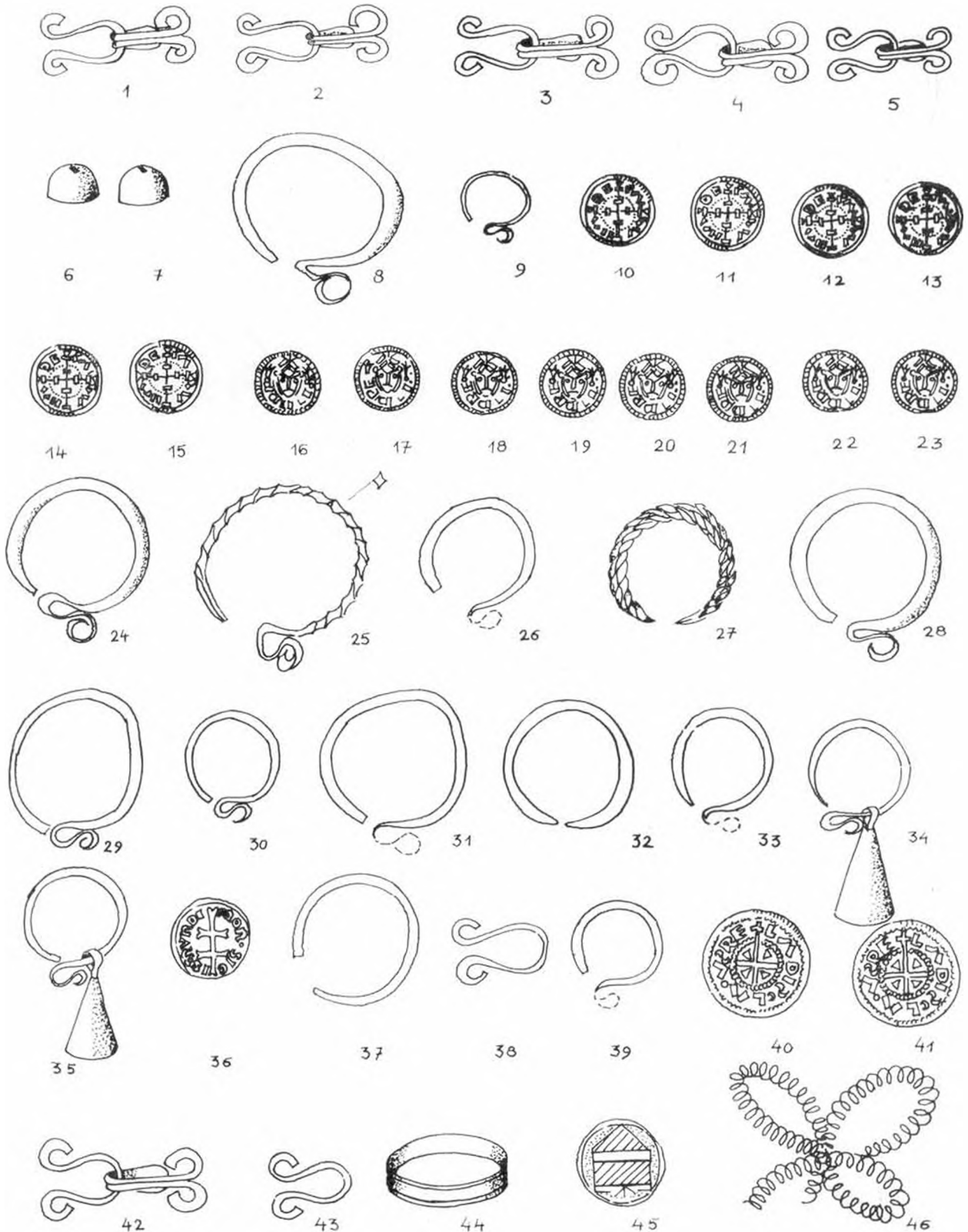
VII.: 1 = 343. sz. sír; 2 = 345. sz. sír; 3 = 348. sz. sír; 4-7 = 352. sz. sír; 8-9 = 353. sz. sír; 10-13 = 354. sz. sír; 14 = 357. sz. sír; 15-47 = 361. sz. sír. - VII.: 1 = der Grab N°. 343.; 2 = der Grab N°. 345.; 3 = der Grab N°. 348.; 4-7 = der Grab N°. 352.; 8-9 = der Grab 353.; 10-13 = der Grab N°. 354.; 14 = der Grab N°. 357.; 15-47 = der Grab N°. 361.

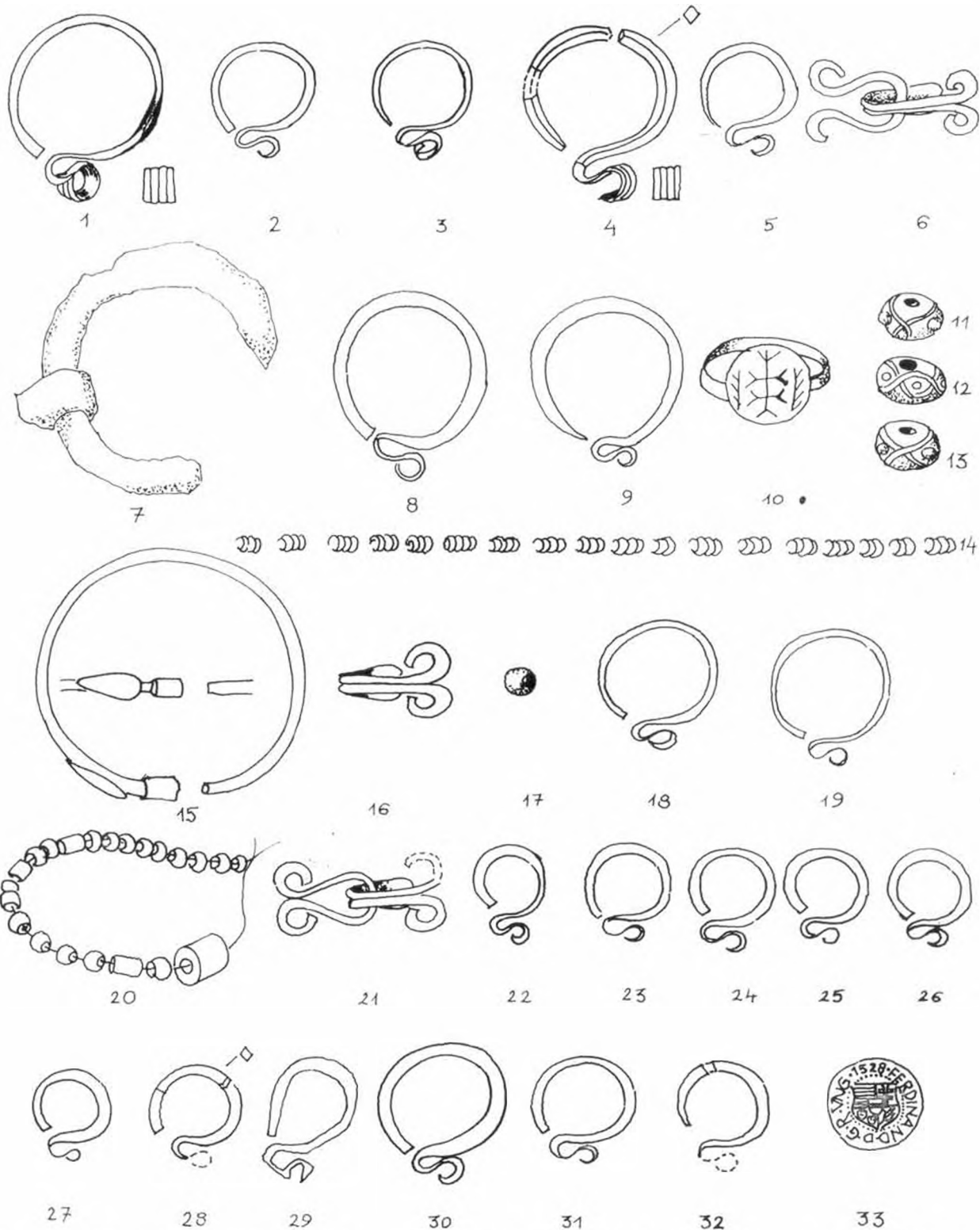
VIII.: 1 = 363. sz. sír; 2-3 = 364. sz. sír; 4 = 366. sz. sír; 5-8 = 367. sz. sír; 9-11 = 370. sz. sír; 12 = 372. sz. sír; 13 = 373. sz. sír; 14 = 383. sz. sír; 15 = 386. sz. sír; 16-18 = 387. sz. sír; 19 = 392. sz. sír; 20-22 = 394. sz. sír; 23-24 = 395. sz. sír; 25 = 379. sz. sír; 26 = 400. sz. sír; 27-28 = 404. sz. sír. - VIII.: 1 = der Grab N°. 363.; 2-3 = der Grab N°. 364.; 4 = der Grab N°. 366.; 5-8 = der Grab N°. 367.; 9-11 = der Grab N°. 370.; 12 = der Grab N°. 372.; 13 = der Grab N°. 373.; 14 = der Grab N°. 383.; 15 = der Grab N°. 386.; 16-18 = der Grab N°. 387.; 19 = der Grab N°. 392.; 20-22 = der Grab N°. 394.; 23-24 = der Grab N°. 395.; 25 = der Grab N°. 397.; 26 = der Grab N°. 400.; 27-28 = der Grab N°. 404.

IX.: 1-2 = 405. sz. sir; 3-5 = 408. sz. sir; 6-7 = 411. sz. sir; 8-10 = 419. sz. sir; 11 = 425. sz. sir; 12 = 425. sz. sir; 13 = 434. sz. sir; 14 = 444. sz. sir; 15-16 = 447. sz. sir; 17 = 477. sz. sir; 18-40 = 443. sz. sir; 41 = 487. sz. sir. - IX.: 1-2 = der Grab N°. 405.; 3-5 = der Grab N°. 408.; 6-7 = der Grab N°. 411.; 8-10 = der Grab N°. 419.; 11 = der Grab N°. 424.; 12 = der Grab N°. 425.; 13 = der Grab N°. 434.; 14 = der Grab N°. 444.; 15-16 = der Grab N°. 447.; 17 = der Grab N°. 477.; 18-40 = der Grab N°. 443.; 41 = der Grab N°. 487.

X.: 1-2 = 494. sz. sir; 3-7 = 498. sz. sir; 8 = 500. sz. sir; 10-23 = 501. sz. sir; 24-25 = 505. sz. sir; 26 = 506. sz. sir; 27 = 508. sz. sir; 28-30 = 520. sz. sir; 31-33 = 522. sz. sir; 34-35 = 524. sz. sir; 36 = 531. sz. sir; 37-38 = 534. sz. sir; 39 = 543. sz. sir; 40-41 = 549. sz. sir; 42-44 = 550. sz. sir; 45 = 551. sz. sir; 46 = 556. sz. sir. - X.: 1-2 = der Grab N°. 494.; 3-7 = der Grab N°. 498.; 8 = der Grab N°. 500.; 10-23 = der Grab N°. 501.; 24-25 = der Grab N°. 505.; 26 = der Grab N°. 506.; 27 = der Grab N°. 508.; 28-30 = der Grab N°. 520.; 31-33 = der Grab N°. 522.; 34-35 = der Grab N°. 524.; 36 = der Grab N°. 531.; 37-38 = der Grab N°. 534.; 39 = der Grab N°. 543.; 40-41 = der Grab N°. 549.; 42-44 = der Grab N°. 550.; 45 = der Grab N°. 551.; 46 = der Grab N°. 556.

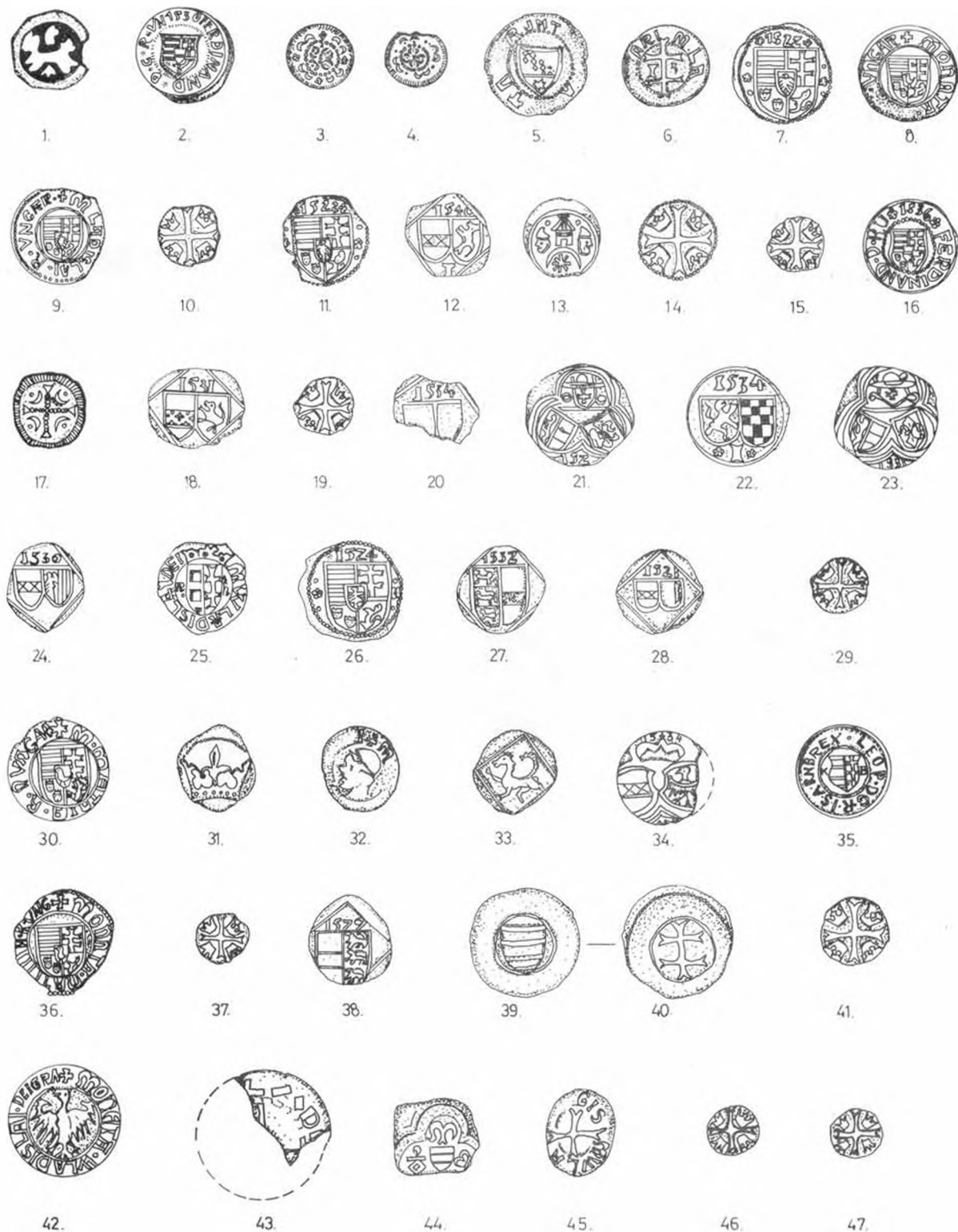

XI.: 1-5 = 557. sz. sír; 6 = 559. sz. sír; 7 = 561. sz. sír; 8-14 = 573. sz. sír; 15 = 575. sz. sír; 16-17 = 580. sz. sír; 18-20 = 581. sz. sír; 21-23 = 586. sz. sír; 24-28 = 592. sz. sír; 29 = 593. sz. sír; 30 = 595. sz. sír; 31-32 = 597. sz. sír; 33 = 601. sz. sír. - XI.: 1-5 = der Grab N°. 557.; 6 = der Grab N°. 559.; 7 = der Grab N°. 561.; 8-14 = der Grab N°. 573.; 15 = der Grab N°. 575.; 16-17 = der Grab N°. 580.; 18-20 = der Grab N°. 581.; 21-23 = der Grab N°. 586.; 24-28 = der Grab N°. 592.; 29 = der Grab N°. 593.; 30 = der Grab N°. 595.; 31-32 = der Grab N°. 597.; 33 = der Grab N°. 601.

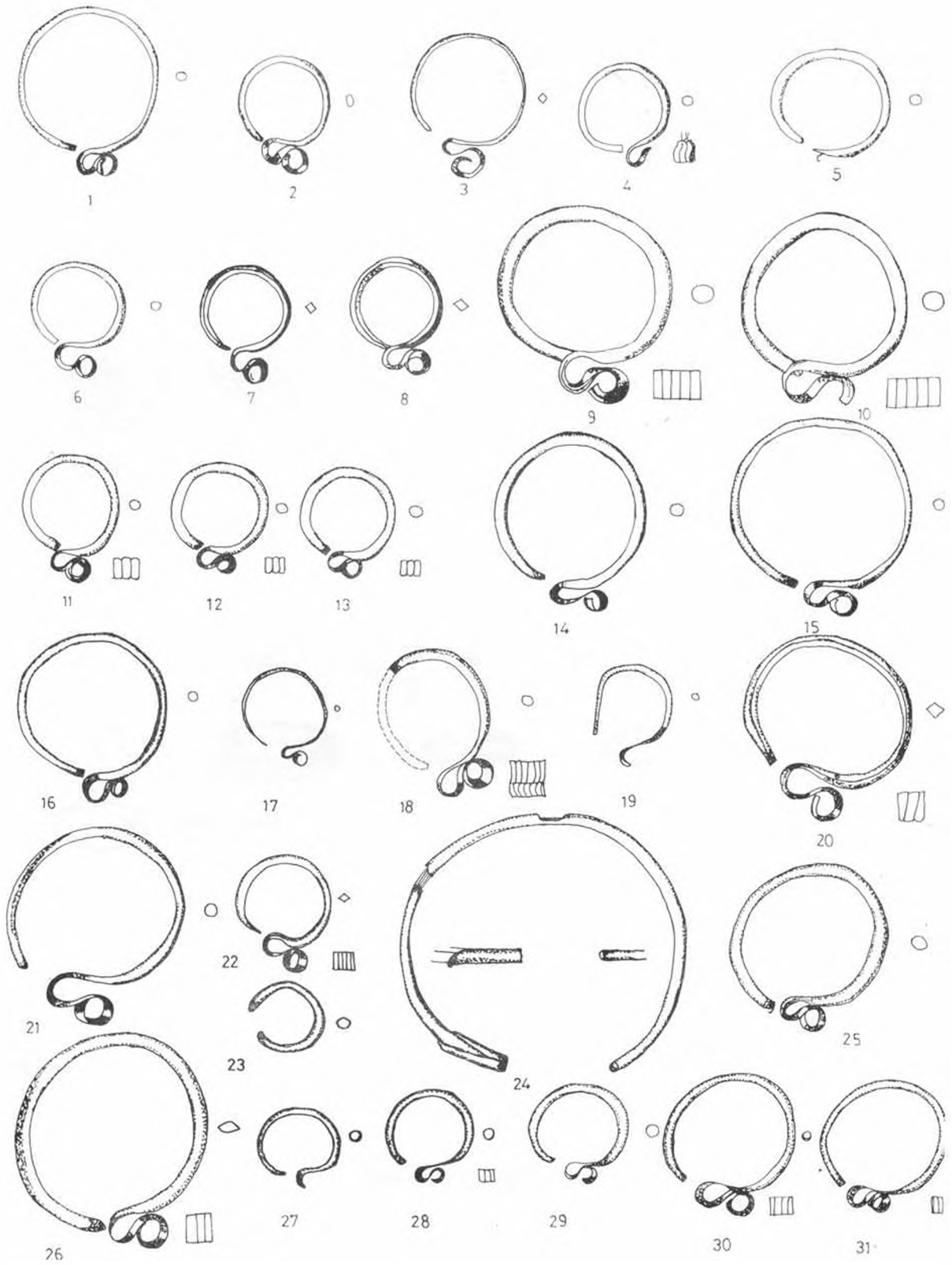
30

XII.: 1 = 604. sz. sír; 2 = 611. sz. sír; 3-4 = 612. sz. sír; 5 = 613. sz. sír; 6-7 = 615. sz. sír; 8 = 616. sz. sír; 9 = 617. sz. sír; 10-12 = 618. sz. sír; 13 = 619. sz. sír; 14 = 621. sz. sír; 15 = 623. sz. sír; 16-17 = 645. sz. sír; 18-19 = 650. sz. sír; 20-21 = 651. sz. sír; 22-23 = 652. sz. sír; 24 = 665. sz. sír; 25-26 = 667. sz. sír; 27 = 670. sz. sír; 28-29 = 676. sz. sír; 30 = 675. sz. sír. - XII.: 1 = der Grab N°. 604.; 2 = der Grab N°. 611.; 3-4 = der Grab N°. 612.; 5 = der Grab N°. 613.; 6-7 = der Grab N°. 615.; 8 = der Grab N°. 616.; 9 = der Grab N°. 617.; 10-12 = der Grab N°. 618.; 13 = der Grab N°. 619.; 14 = der Grab N°. 621.; 15 = der Grab N°. 623.; 16-17 = der Grab N°. 645.; 18-19 = der Grab N°. 650.; 20-21 = der Grab N°. 651.; 22-23 = der Grab N°. 652.; 24 = der Grab N°. 665.; 25-26 = der Grab N°. 667.; 27 = der Grab N°. 670.; 28-29 = der Grab N°. 676.; 30 = der Grab N°. 675.

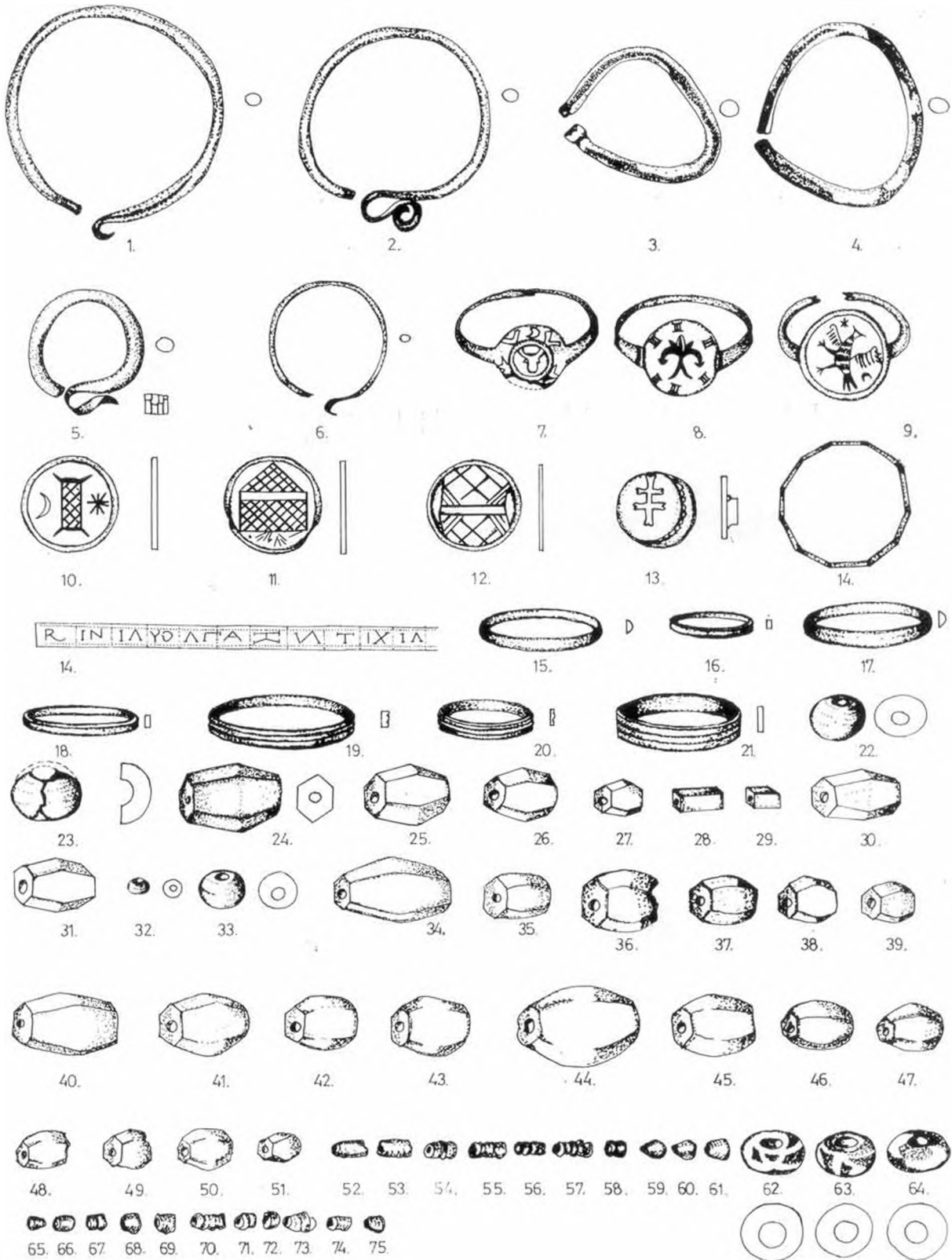

XIII.: Az ásátás során szórványként előkerült pénzek. – XIII. Während der Ausgrabung sporadisch vorgefundene Gelder.

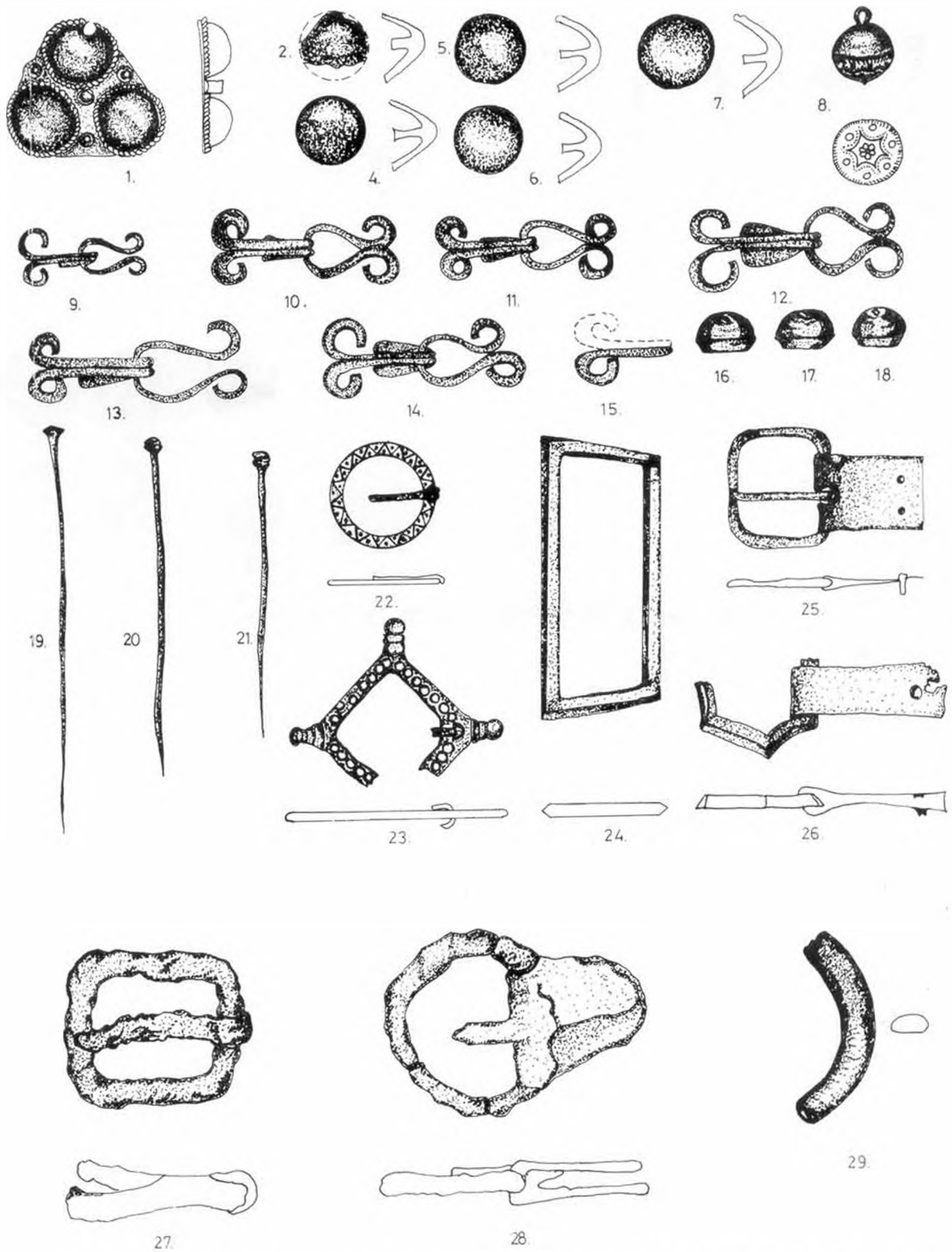

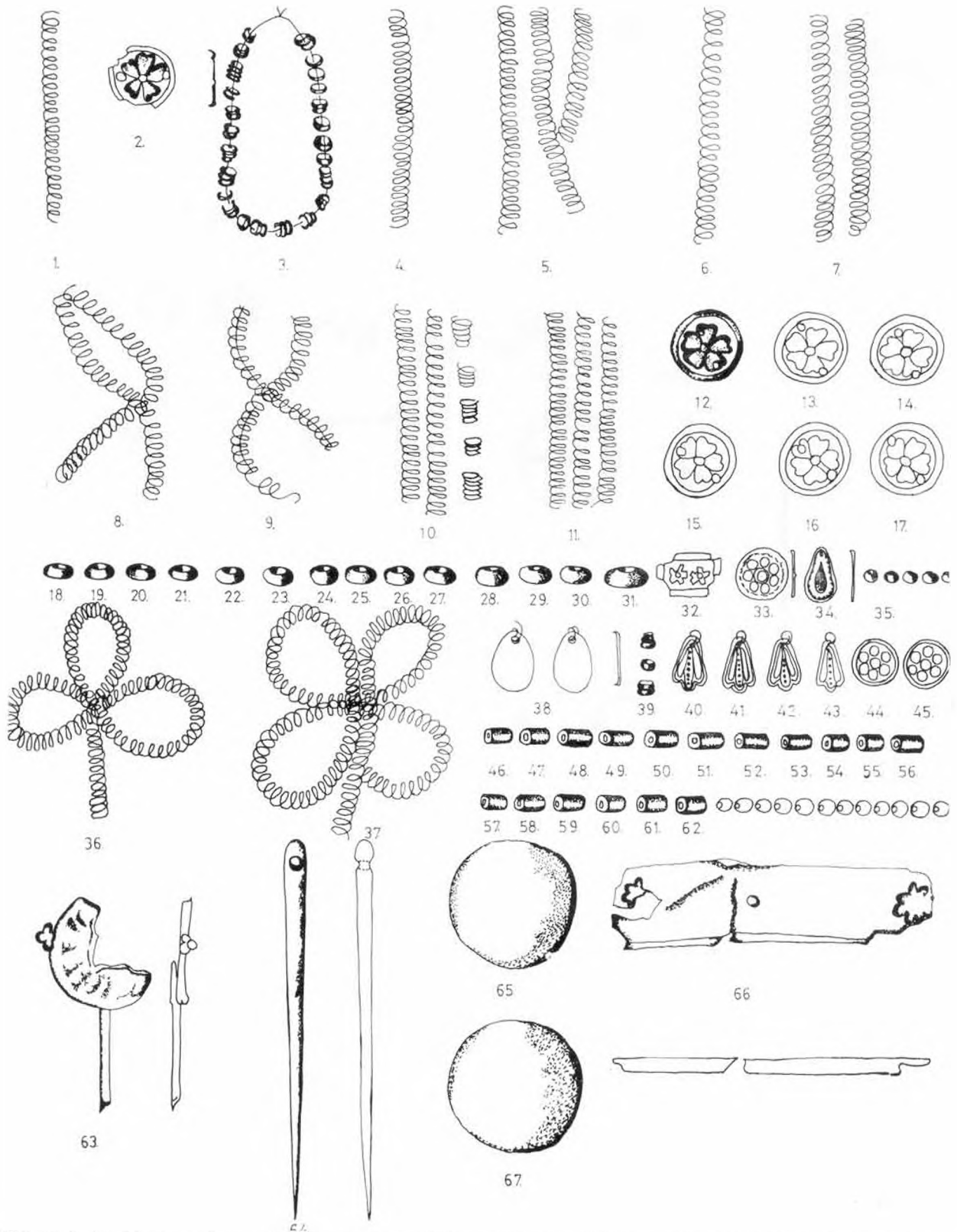
XIV.: Szórvány hajkarikák a temetőből. – XIV.: Sporadische Haarringe aus dem Friedhof.

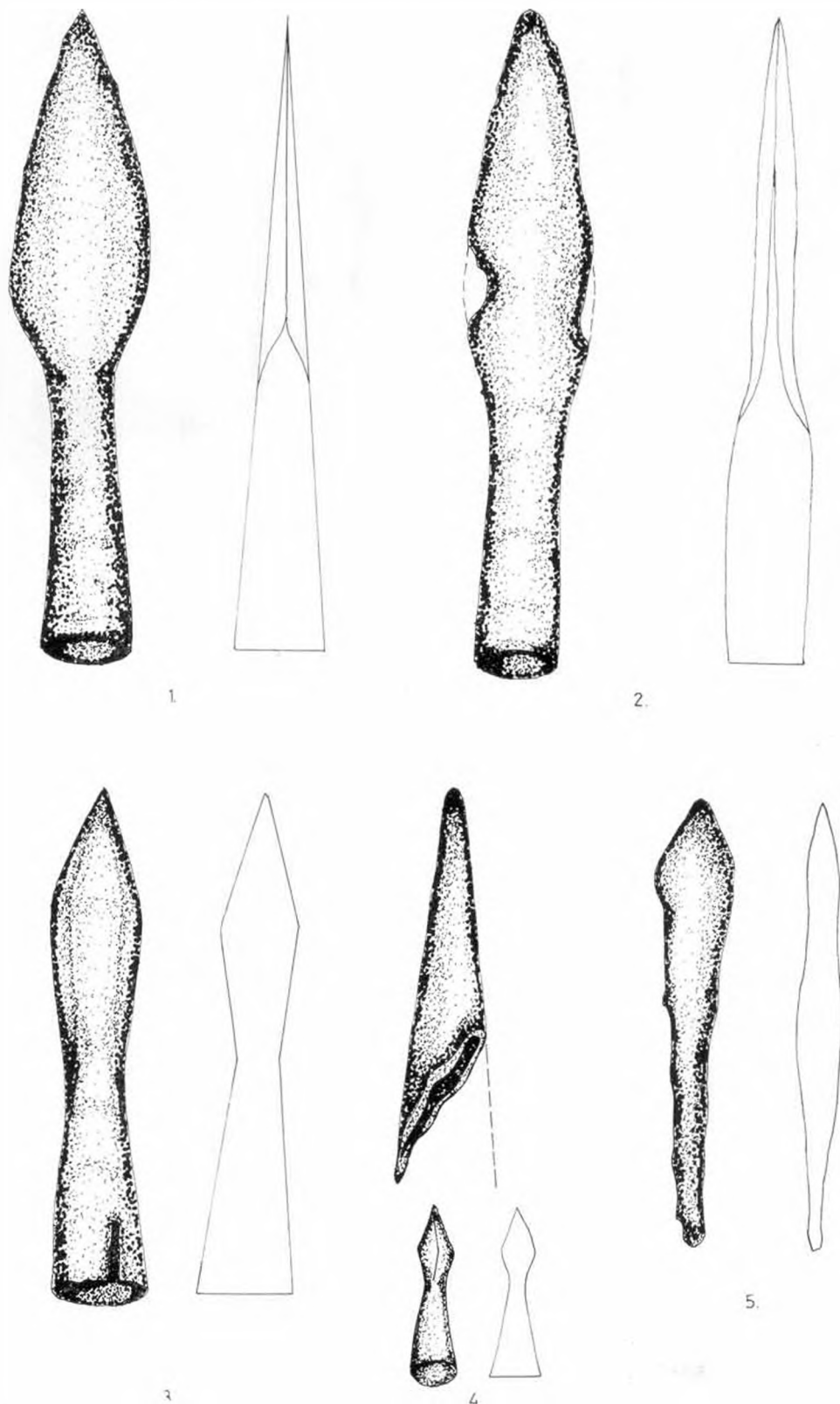
XV.: Szórvány leletek: 1-6 = hajkarikák; 7-21 = gyűrűk; 22-75 = gyöngyök. - XV.: Sporadische Funde: 1-6 = Haarringe; 7-21 = Ringe; 22-75 = Perlen.

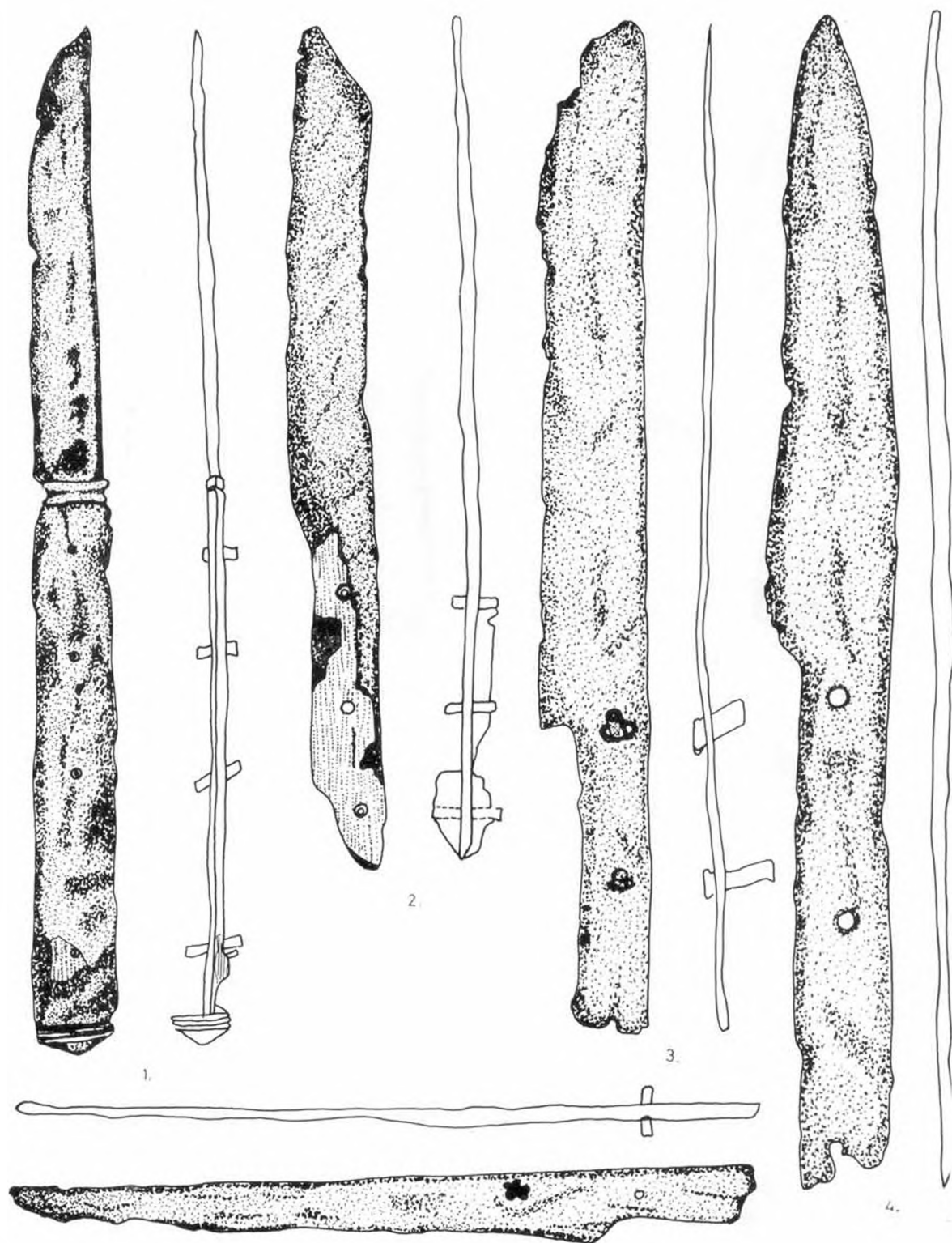
XVI.: Szórvány leletek: 1 = bronz ruhadisz; 2-7 = ólom gombok; 8 = bronz ruhagomb; 9-15 = bronz ruhakapcsok; 16-18 = bronz ruhagombok; 19-21 = bronz hajtűk; 22-29 = ruhacsatok. - XVI.: Sporadische Funde: 1 = bronzene Kleiderzier; 2-7 = Knöpfe aus Blei; 8 = bronzener Kleiderknopf; 9-15 = bronzene Kleiderkrammen; 16-18 = bronzene Kleiderknöpfe; 19-21 = bronzene Haarnadeln; 22-29 = Kleiderkrammen.

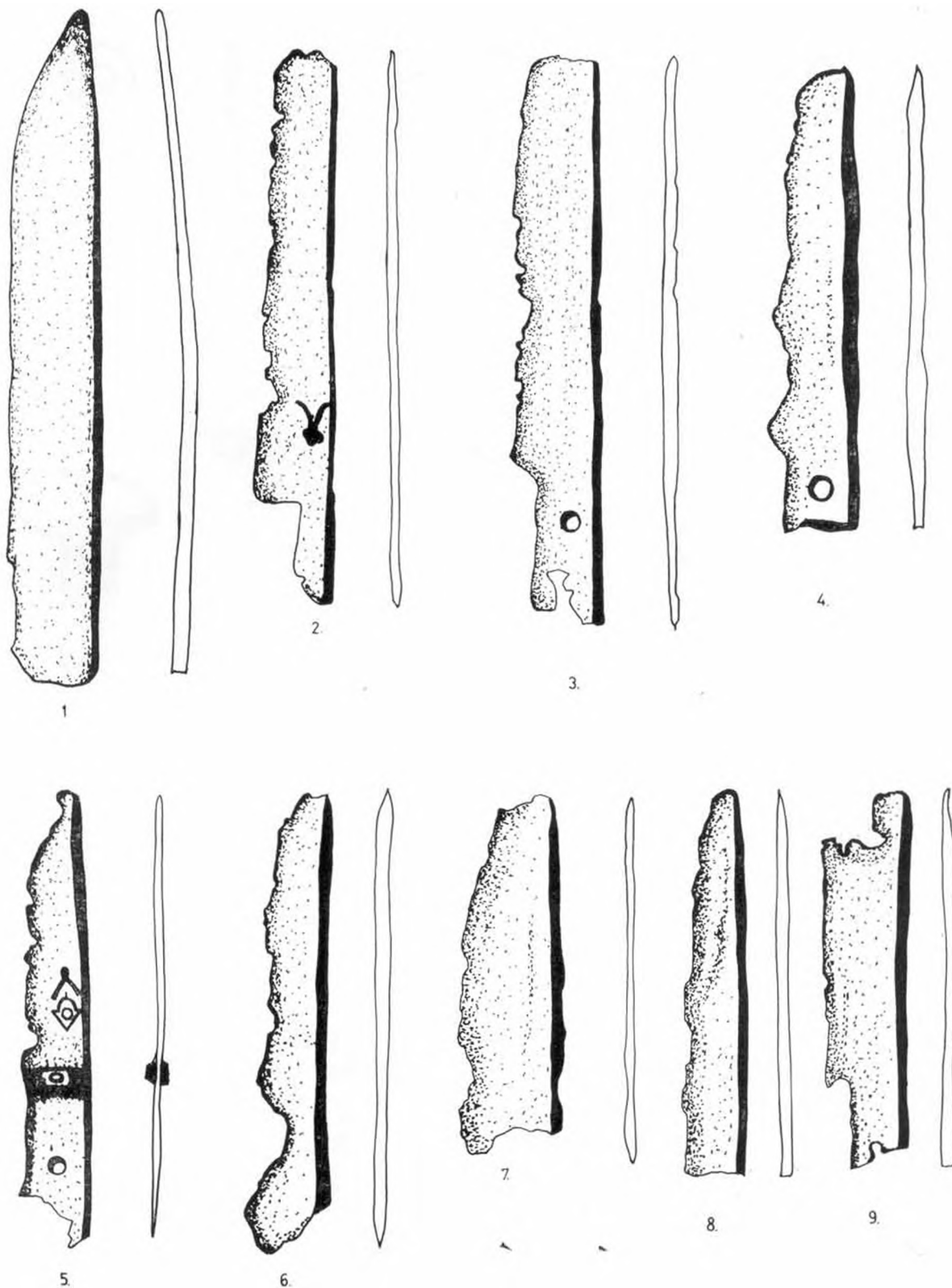
XVII.: Szórvány leletek: 1-17 = pártamaradványok; 18-31 = gyöngyök; 32-34 = pártadiszek; 35 = párta gyöngyei; 36-45 = pártadiszek; 46-62 = gyöngyök; 63 = aranyozott bronz tárgy; 64 = csontú; 66 = bronzlemez; 65 és 67 = játékgolyók homokkőből. - XVII.: Sporadische Funde: 1-17 = Jungferkranzreste; 18-31 = Perlen; 32-34 = Jungferkranzieren; 35 = die Perlen eines Jungferkranzes; 36-45 = Jungferkranzieren; 46-62 = Perlen; 63 = vergoldene Gegenstand aus Bronze; 64 = Knochennadel; 66 = Bronzeplatte; 65 und 67 = Spielkugeln aus Sandstein.

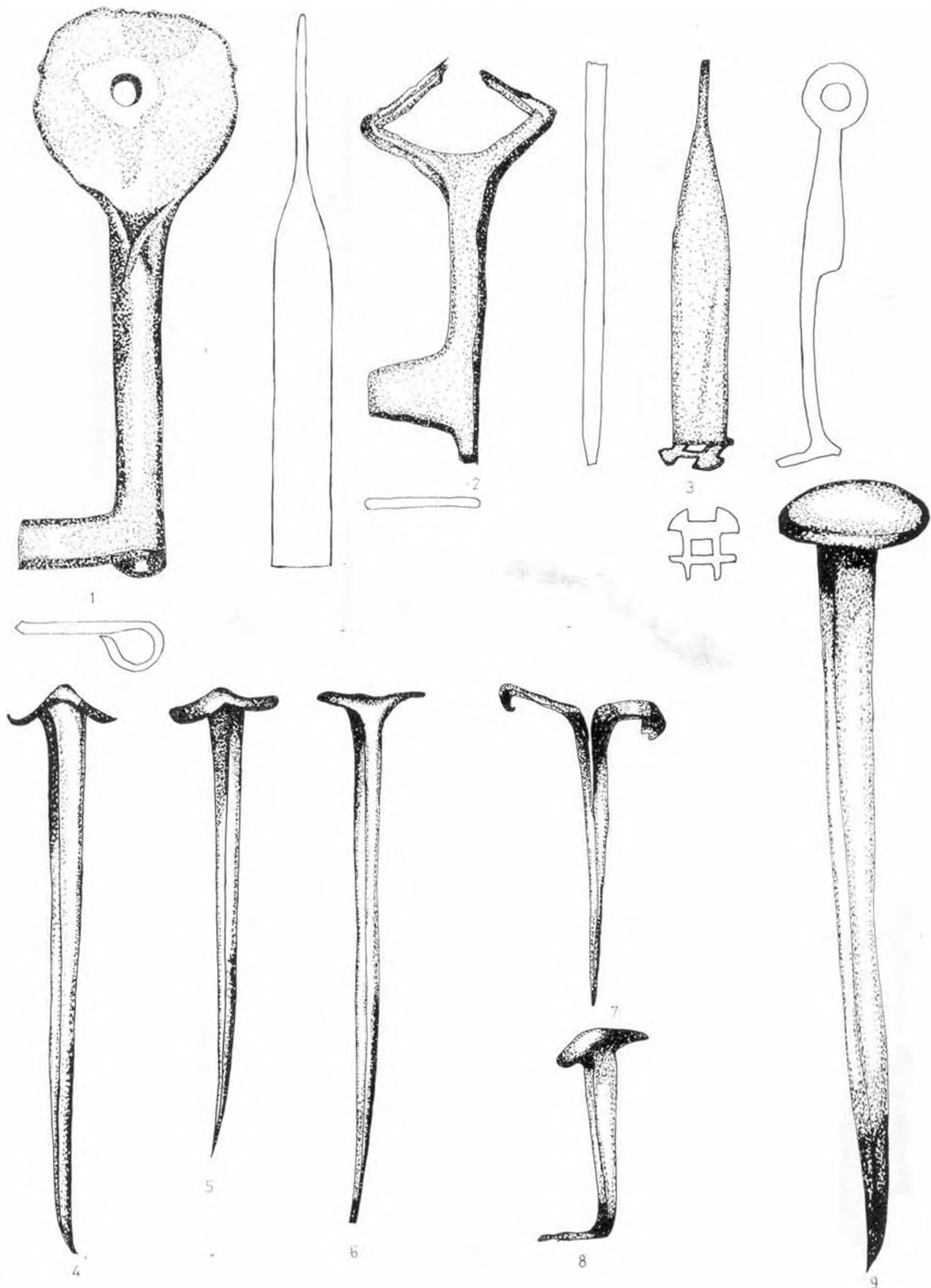
XVIII.: Szőrvány leletek; az ásás területéről terepbejárás során gyűjtött vas nyílhegyek. – XVIII.: Sporadische Funde: von dem Gebiete der Ausgrabung während der Terrainbesichtigung gesammelte eiserne Pfeilspitzen.

5.
XIX.: Szórvány leletek: vaskések. — XI X.: Sporadischen Funde: Eisenmesser.

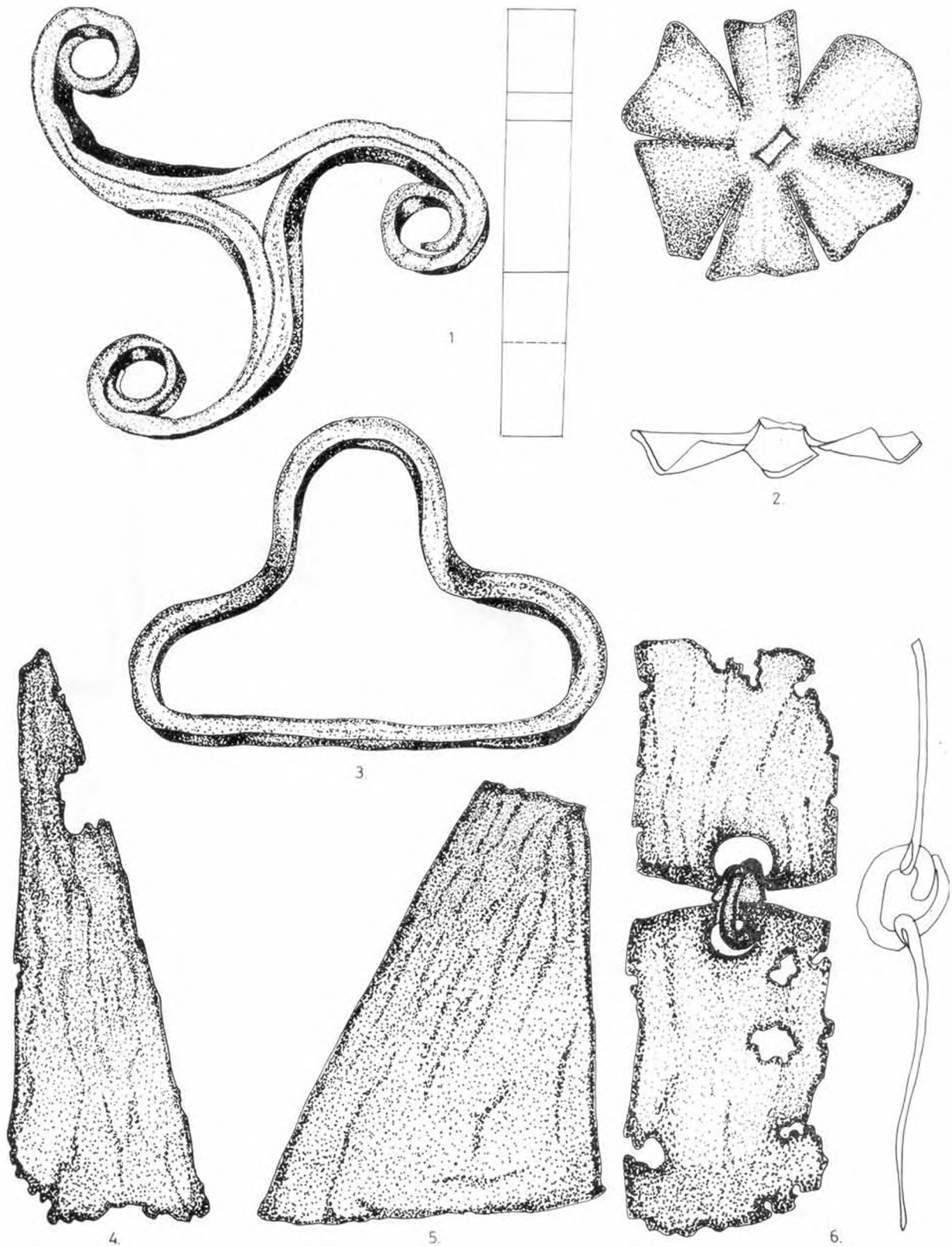

XX.: Szórvány leletek: vaskések. — XX.: Sporadischen Funde: Eisenmesser.

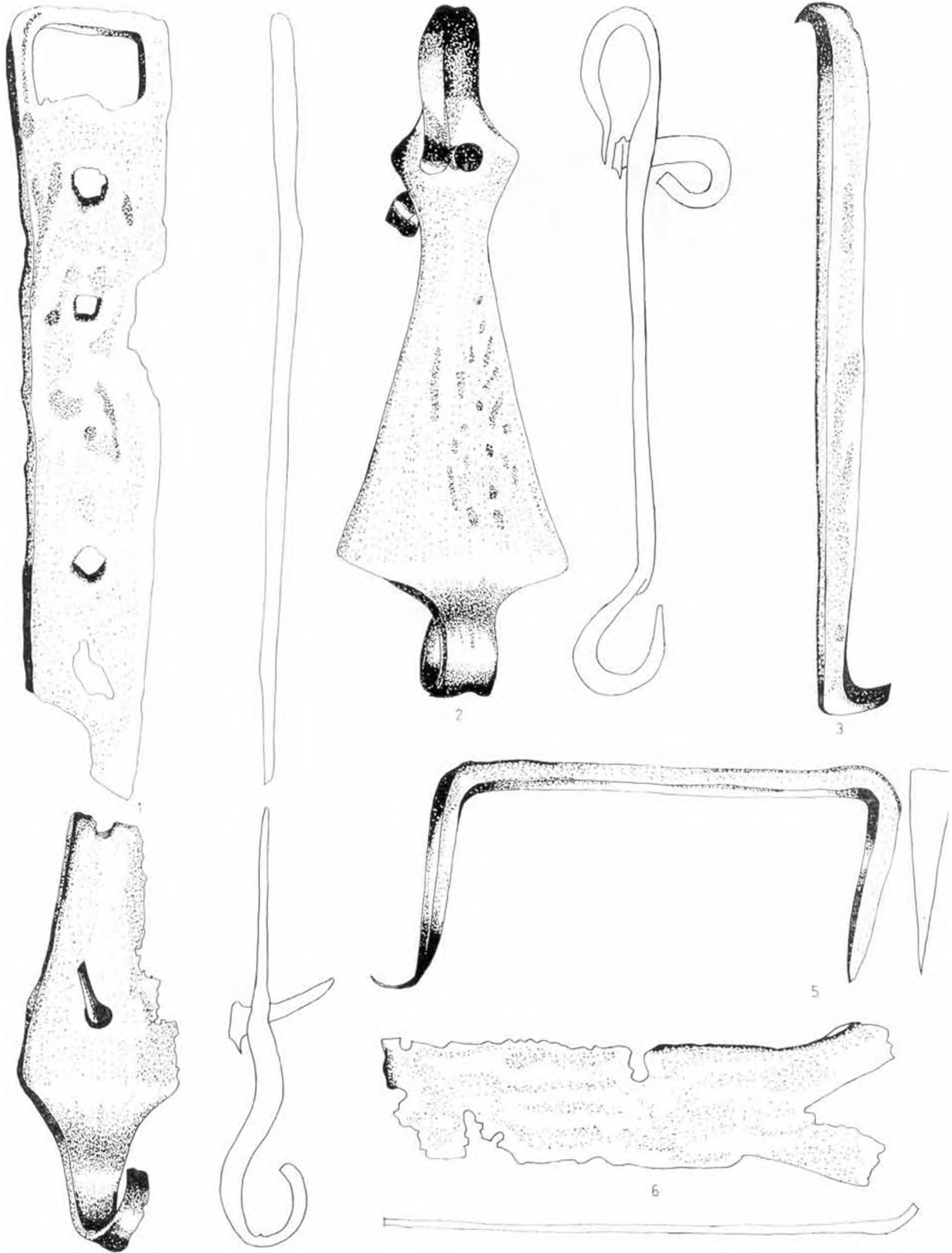

XXI.: Szórvány leletek: 1-2 = vaskulcsok; 3 = ismeretlen rendeltetésű vastárgy; 4-9 = koporsószőgek. — XXI.: Sporadischen Funde: 1-2 = Eisenschlüssel; 3 = eiserner Gegenstand mit unbekannter Bestimmung; 4-9 = Sargnägel.

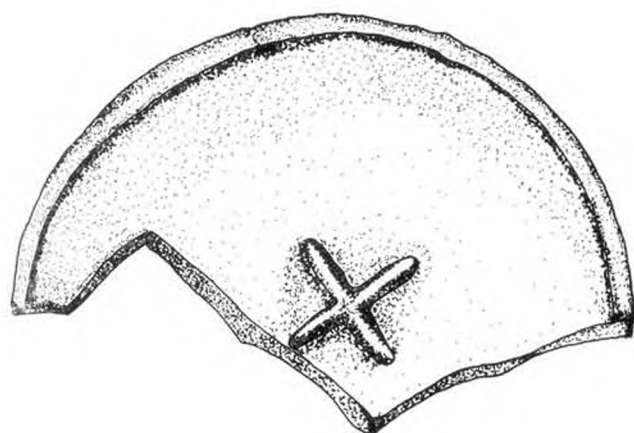

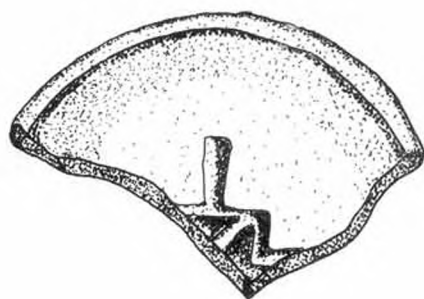
XXII.: Ajtóvasalások a 2. sz. templom dőlt fala alatti égési rétegből. — XXII.: Türeisenbeschlagen aus der verbrannten Schicht unter der schiefen Mauer der Kirche N°. 2.

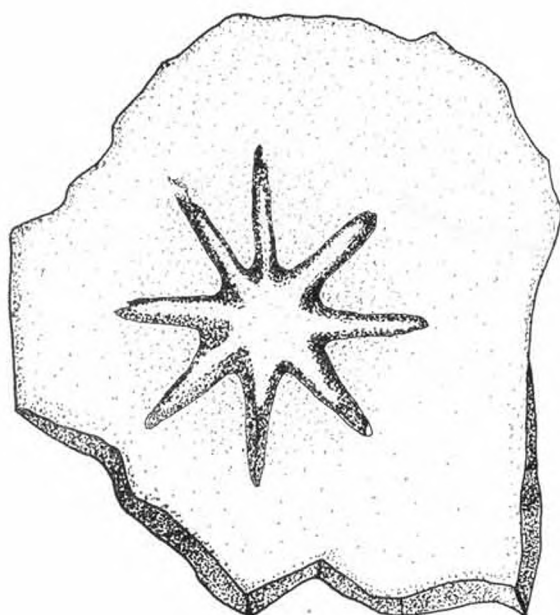
XXIII.: Vastárgyak a 2. sz. templom dőlt fala alatti égési ré tegből; – XXIII.: Eiserne Gegenstände aus der verbrannten Schicht des schiefen Mauer der Kirche N°. 2.

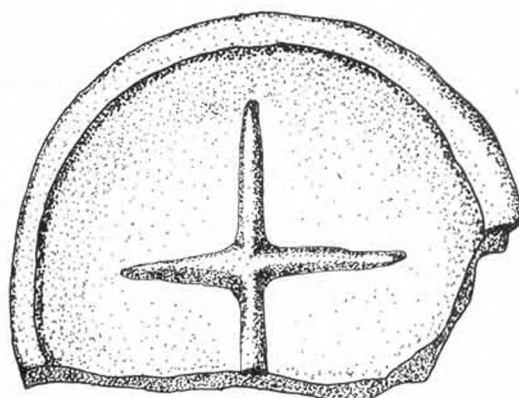
1.

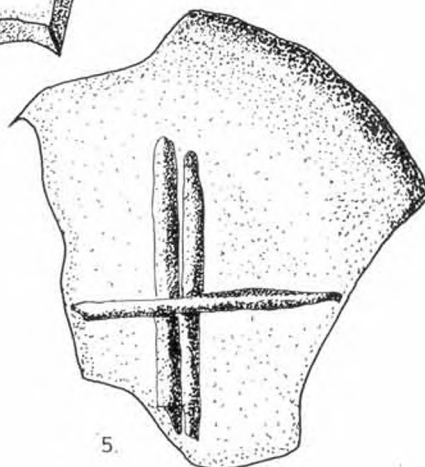
2.

3.

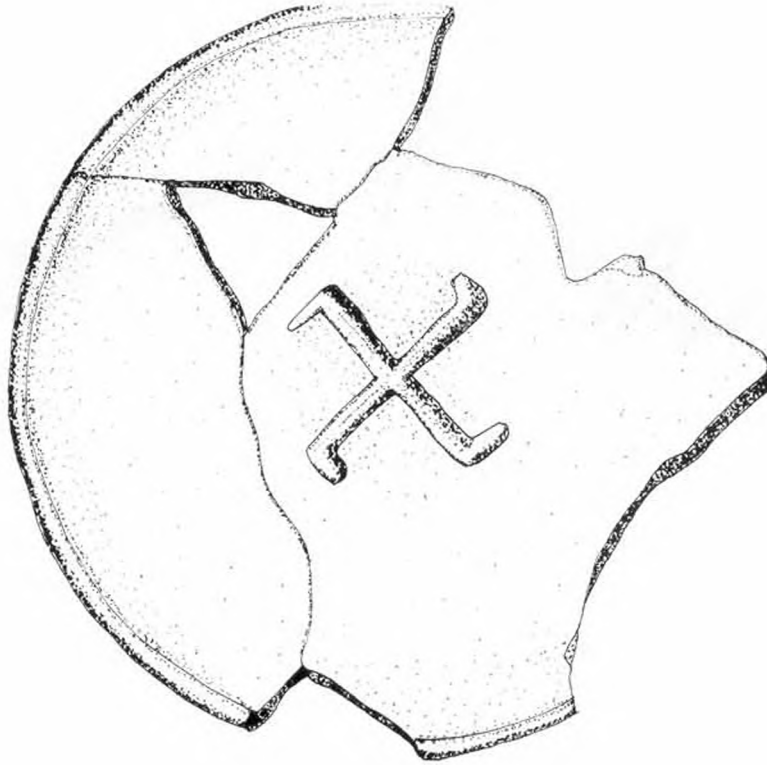

4.

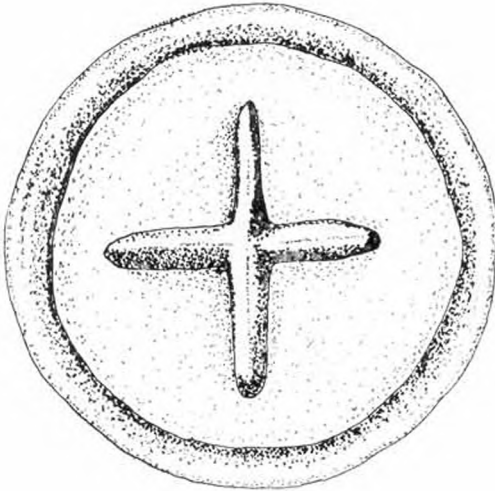

5.

XXIV.: Fenékbélyeges edénytöredékek. – XXIV.: Geschirrfragmente mit Grundstempel.

1.

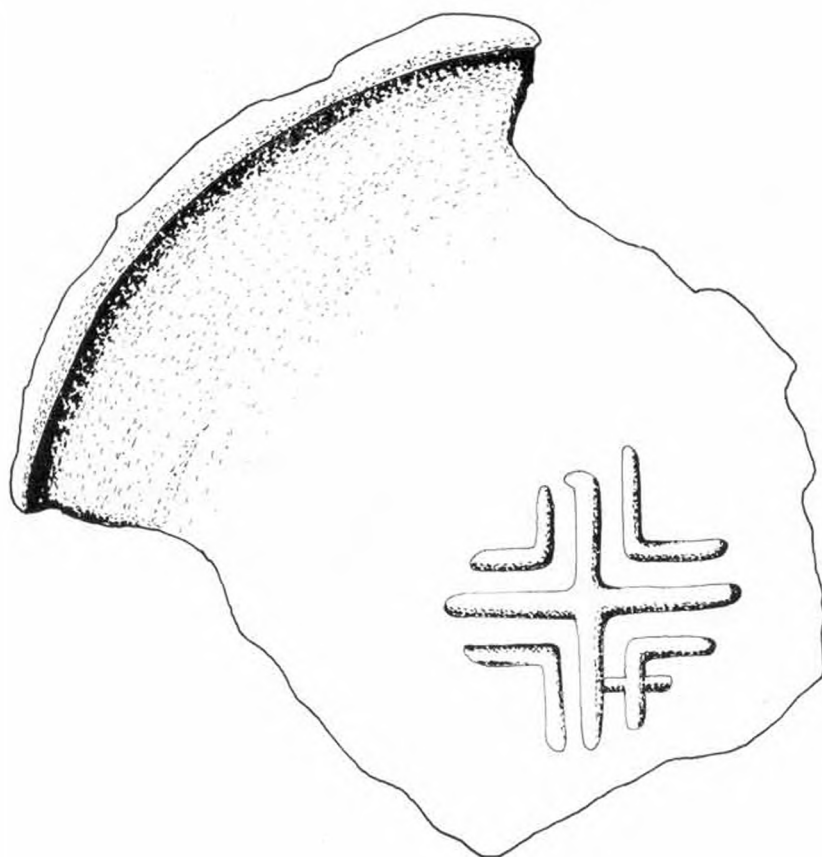
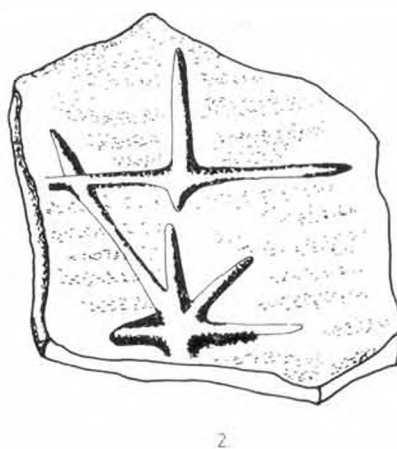
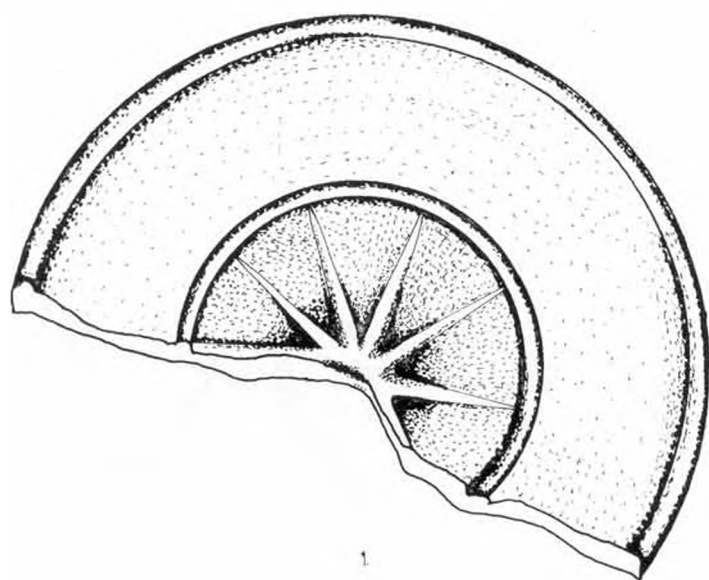

2.

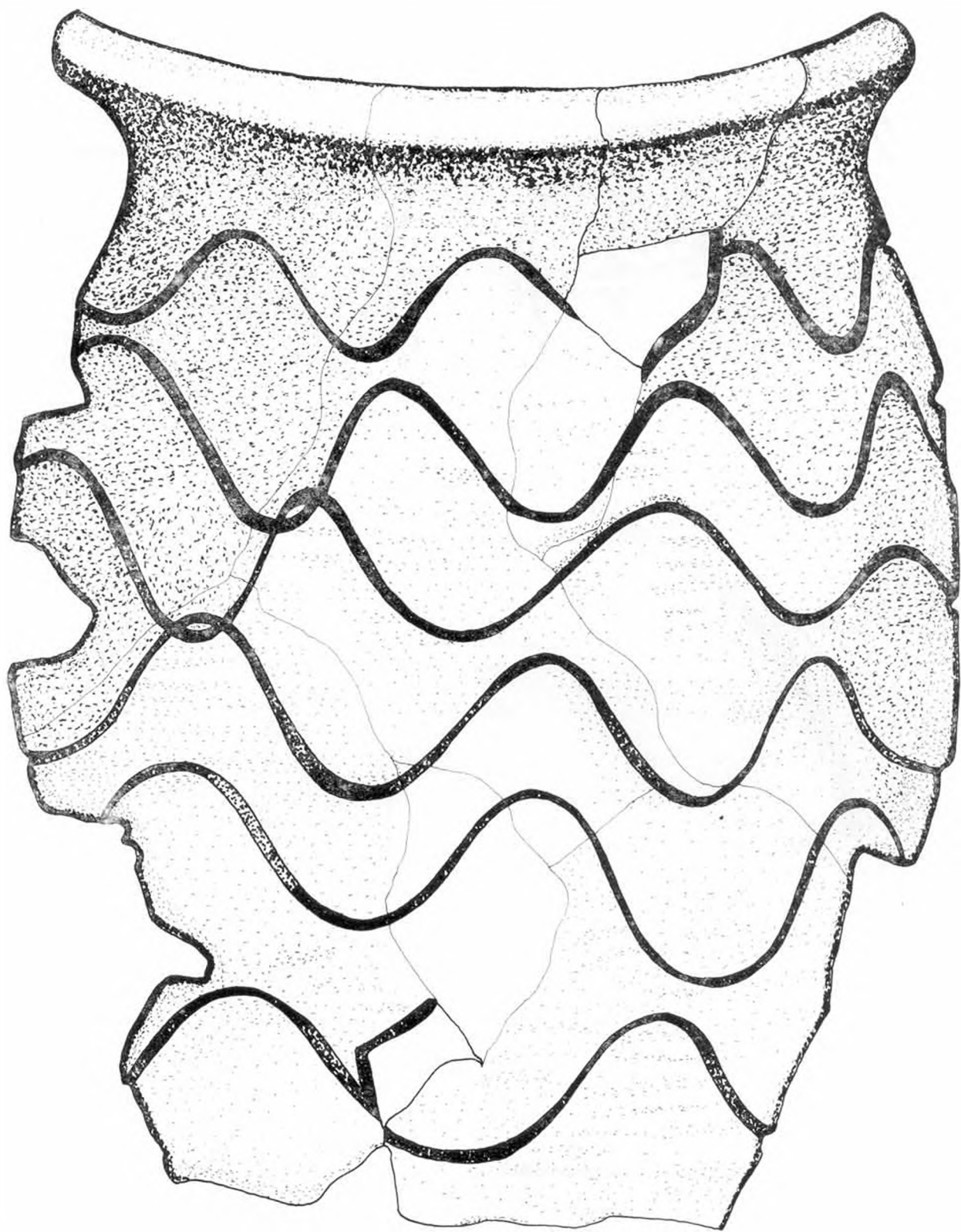

3.

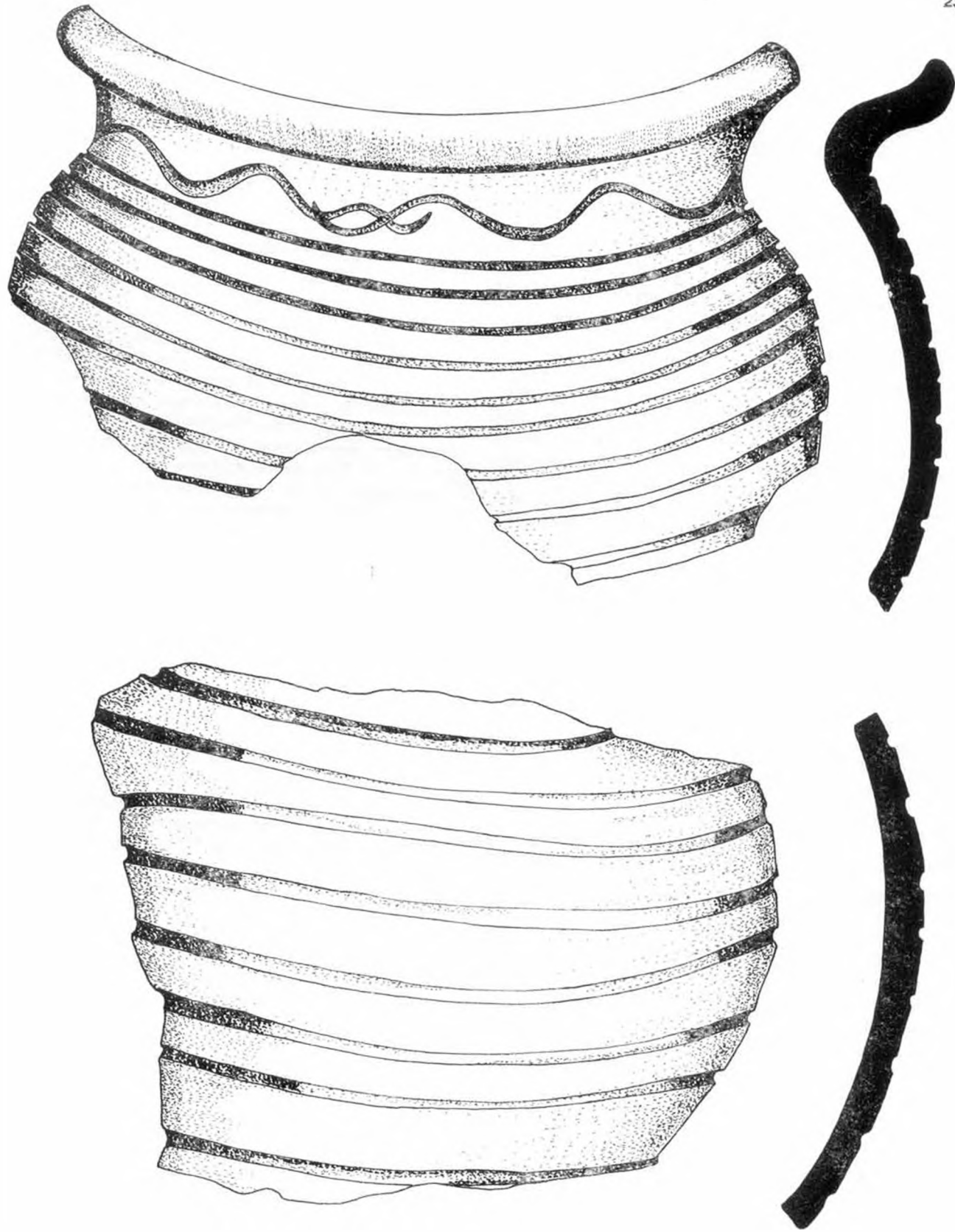
XXV.: Fenékbélyeges edénytöredékek. – XXV.: Geschirrfragmente mit Grundstempel.

XXVI.: Fenékbélyeges edénytöredékek. – XXVI.: Geschirrfragmente mit Grundstempel.

XXVII.: Árpád-kori hullámvonalas edénytöredékek a kemence feltárásából. – XXVII.: Geschirrfragmente mit Wellenlinien aus der Zeit der Árpáden von der Freilegung des Backofens.

XXVII.: Árpád-kori edénytöredékek. – XXVIII.: Geschirrfragmente aus der Zeit der Árpáden.

A MEDIAEVAL CHURCH AND A CEMETRY ON THE CONFINES OF KAPOSVÁR

On the confines of Kaposvár a mediaeval findspot come to light by the way of a road-construction in the year 1977. During the rescue excavation we excavated the church of a mediaeval settlement, 700 graves from the cemetery and two furnaces.

By the implements of the cemetery it was used from the middle of the XIrd century to the XVIIrd century. The cemetery is a very rich one among the similar cemeteries. The graves usually contained lockrings with „S” end, rings, girl's headdresses, coins, etc. In the cemetery the custom of funeral obolus is observable from the XIrd century to the middle of the XVIIrd century. The earliest coins –the denar of St. Lewis (CNH 26.)– came to light from the grave 549. In the grave 130 we found a coin from 1628. 49 graves contained coins, and 50 coins came to light from the territory of the excavation. (XV. plate.) In the middle of the cemetery there were found the ruins of a church, which was built from bricks. The fallen walls were the remains of a church, from the XVIrd century. It was destroyed by the Turkish menace. In a deeper level under the ruins we could find the diggang in of an earlier church from the XIrd century. This first church had a quadratic apsis with two buttresses. This first church was destroyed at the time of the Mongol invasion. By the custom of the Middle Ages the people of the neighbourhood removed the walls and in the next centuries they used the place at the church for graves. The second church was built at the beginning of the XVIrd century, with an assarium 8 meters far from the church. The excavation demonstrated that the life of the settlement was over in the XVIrd century. The grave-goods show a picture of the mediaeval life. We can retrace the burial customs. The cemetery contains a lot of archeological and geogra-

phical circumstances. It is worth mentioning that the cemetery has some unchristian burial customs. For example in the grave 149 there was the skeleton of a young woman, who was died in childbirth. Under her right foot there was an iron sickle and at the left foot there was a little jug. In the cemetery we excavated the skeleton of a fool. The cemetery had the various types of grave pit. In the XI–XIIIrd centuries it was the usual form was oblong with rounded corners. Also from the XI–XIIIrd centuries there was an interesting form of grave-pit the so called „mummi form” grave. In the XIV–XVrd centuries it was usually to use coffin, but we found some grave of brick. The graves had similar orientation as the church– the dead were looking to East with face. There were only three exception in the cemetery. At the western part of the cemetery there were only single-layer graves. The graves were in lines, and in a line we can distinguish some graves, which are belonging together. The two furnace already are the part of the settlement. By the result of the technical examination it was possible to rise the temperature above 1080 °C in them. The two object was excavated by Maria Albeker.

The result up to now show, that this settlement used the cemetery for centuries. In the XIrd century it had large population, they had built a church and buried their dead by christian customs. In the XIIIrd century the settlement outlived the Mongol invasion. By the coins this district was not enclosed from the trade.

From the geographical localization of the settlement it is evident, that the settlement was belonging to the Abbey of Szentjakab. It may be supposed that we found the place of a settlement, which name was Keszi.

E. Bárdos